ANALELE A. R.—TOM. XXXVI.—MEM. SECŢ. ISTORICE. No. 4.

ACADEMIA ROMÂNĂ

CASTRUL DELA POIANA

ŞI DRUMUL ROMAN PRIN MOLDOVA DE JOS

DE

VASILE PÂRVAN
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE.

CU 9 TABELE ŞI 13 FIGURI IN TEXT.

EXTRAS DIN:
ANALELE ACADEMIEI ROMÂNE
Seria II. — Tom. XXXVI.
MEMORIILE SECŢIUNII ISTORICE

BUCUREŞTI
LIBRĂRIILE SOCEC & Comp. şi C. SFETEA
LEIPZIG — OTTO HARRASSOWITZ.
VIENA — GEROLD & COMP.
1913.

Analele Societăţii Academice Române. — Seria I:

Tom. I—XI. — Sesiunile anilor 1867—1878.

Analele Academiei Române. — Seria II: L. B.

Tom I—X. — Desbaterile şi memoriile Academiei în 1879—1888.

Indice alfabetic al volumelor din *Anale* pentru 1878—1888 . . . . 2.—

Tom. XI—XX. — Desbaterile şi memoriile Academiei în 1888—1898.

Indice alfabetic al volumelor din *Anale* pentru 1888—1898 . . . . 2.—

Tom. XXI.—Desbaterile Academiei în 1898—9 . . . . 5.—

» *XXI.—Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . 6.—

» *XXII.*—Desbaterile Academiei în 1899—1900 . . . . 6.—

» *XXII.—Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . 3.—

» *XXIII.*—Desbaterile Academiei în 1900—1901. . . . . 5.—

» *XXIII.—Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . 4.—

» *XXIV.*—Desbaterile Academiei în 1901—2. . . . . 6.—

» *XXIV.—Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . 3.—

» *XXV.*—Desbaterile Academiei în 1902—3 5,50

» *XXVI.*—Desbaterile Academiei în 1903—4. . . . . 5.—

» *XXVI.—Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . 5.—

» *XXVII.*—Desbaterile Academiei în 1904—5 . . . . 8.—

» *XXVII.—Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . 4.—

» *XXVIII.*—Desbaterile Academiei în 1905—6. . . . . 5.—

» *XXVIII.—Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . 6.—

» *XXIX.*—Desbaterile Academiei în 1906—7 . . . . 6.—

» *XXIX.—Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . 8.—

» *XXX.*—Desbaterile Academiei în 1907—8 . . . . 5.—

» *XXX.—Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . 6.—

Despre censura în Moldova. IV. Censura sub Grigorie Ghica şi desfiinţarea ei, de *Radu Rosetti* . . . . 1.—

Cetatea Neamţului dela podul Dâmboviţei în Muscel, de *I. Puşcariu.* —,20

Notiţă despre monetele lui Petru Muşat, de *Nicolae Docan* . . . 1.—

Lupta între Drăculeşti şi Dăneşti, de *A. D. Xenopol.* . . . . . . 1—

Contribuţiuni la studiul cronicelor moldovene (Nicolae Costin, Tudosie Dubău, Vasile Dămian), de *Const. Giurescu* . . . . . —,40

Inscripţiile dela Cetatea-Albă şi stăpânirea Moldovei asupra ei, de *I. Bogdan* . . . . 1.—

Documentul Răzenilor din 1484 şi organizarea armatei moldovene în sec. XV, de *I. Bogdan* . . . . 1.—

Indice alfabetic al volumelor din *Anale* pentru 1898—1908 . . . . 2.—

Tom. XXXI. — Desbaterile Academiei în 1908—9 . . . . 5.—

» *XXXI.—Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . 10.—

Patruzeci şi doi de ani de domnie a Regelui Carol I, de *D. Sturdza.* —,20

Un proces de sacrilegiu la 1836 în Moldova, de *Radu Rosetti* . . —,50

Letopiseţul lui Azarie, de *I. Bogdan* 1,60

Cum se căutau moşiile în Moldova la începutul veacului XIX. Condica de răfuială a Hatmanului Răducanu Roset cu vechilii lui pe anii 1798—1812, de *Radu Rosetti* 1,50

Originile asiro-chaldeene ale greutăţilor romane, de *Mihail C. Suţu.* —,20

Arhiva senatorilor din Chişinău şi ocupaţiunea rusească dela 1806—1812. I. Cauzele răsboiului. Inceputul ocupaţiei, de *Radu Rosetti* . . . . 2.—

Negru Vodă şi epoca lui, de *Dr. At. M. Marienescu* . . . . —,50

Criminalitatea în România, după ultimele publicaţiuni statistice, de *I. Tanoviceanu.* . . . . —,30

Arhiva senatorilor din Chişinău şi ocupaţia rusească dela 1806—1812. II. Negoţierile diplomatice şi operaţiunile militare dela 1807—1812. Amănunte relative la ambele ţeri, de *Radu Rosetti* 1,50

Unionişti şi separatişti, de *A. D. Xenopol* . . . . —,50

XXXII. — Desbaterile Academiei în 1909—1910 . . . . 5.—

XXXII. — *Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . 14.—

Ştiri despre veacul al XVIII-lea în ţerile noastre după corespondenţe diplomatice străine. I, 1700—1750, de *N. Iorga* . . . . . —,50

Arhiva senatorilor din Chişinău şi ocupaţia rusească dela 1806—1812. III. Amănunte asupra Moldovei dela 1808 la 1812, de *Radu Rosetti* 1,60

— IV. Amănunte asupra Ţerii-Româneşti dela 1808 la 1812, de *Radu Rosetti* . . . . 2,—

Despre elementele cronologice în documentele româneşti, de *N. Docan.* 1,20

Partidele politice în Revoluţia din 1848 în Principatele Române, de *A. D. Xenopol* . . . . —,50

Studii privitoare la numismatica Ţerii-Româneşti. I. Bibliografie şi documente, de *N. Docan* . . . . —,60

CASTRUL DELA POIANA
ȘI DRUMUL ROMAN PRIN MOLDOVA DE JOS

DE

VASILE PÂRVAN
Membru al Academiei Române.

Ședința dela 20 Septemvrie 1913.

Bogăția Olteniei și Dobrogei în resturi antice, cari îndeamnă la neîntreruptă cercetare, continuu răsplătită de rezultate prețioase, nu dă pas arheologului român să se ocupe precum s'ar cuveni și de Moldova daco-romană, mult mai săracă, și ca număr și ca însemnătate, în astfel de resturi. Ocupat cu alte lucrări, poate aș fi tot amânat și eu mereu cercetarea antichităților din Moldova de jos, dacă mult regretatul nostru coleg Spiru Haret nu mi-ar fi pus cu insistență la inimă să cercetez cât mai grabnic «castrul» dela Poiana (1), în județul Tecuciu, așezat chiar pe malul abrupt al Siretului și în mare parte prăbușit în râu,—pentru ca nu cumvà această «cetate» să se prăpădească cu totul înainte de a se ști ce însemnătate a avut în istoria veche a Moldovei noastre. I-am făgăduit că-i voiu împlinì dorința și, pe cât sunt de bucuros că nu mi-a fost osteneala zadarnică, pe atâta îmi pare de rău că el, cel mai călduros apărător și ocrotitor al antichităților Patriei noastre, nu mai e aici, ca să mă îndemne și să mă ajute cu fapta și mai departe în studiile mele.

(1) Incă de acum 21 de ani atrăsese Haret atenția Academiei Române asupra stațiunii antice dela Poiana *(An. Ac. Rom.* XV, Desb. p. 16), în ședința dela 18 Sept. 1892. La 14 Maiu 1899 Haret revine asupra comunicării sale din 1892, dar Tocilescu, la 28 Maiu, nu răspunde decât că această stațiune se distruge mereu și nu poate fi păzită *(An. Ac. Rom.* XXII, Desb., p. 26 sq.). In șed. dela 3 Fevruarie 1912 Haret mă rugă pe mine să cercetez Poiana și, pentru ca să nu amân ori să uit, a doua zi îmi trimese și o scrisoare în acelaș sens.

I. Castrul dela Poiana.

Cevà mai jos de confluența Trotușului cu Siretul, pe țărmul stâng al acestuia, la NV satului Poiana, chiar pe malul vechii albii a Siretului se află o așezare antică numită de localnici «Cetățuia».

Situația acestei «cetăți» e așà de favorabilă pentru priveghierea împrejurimilor, încât până la o distanță de 15 km. spre NNV, pe valea Siretului și a Trotușului, și până la aproape 20 km. spre S, pe valea Siretului, precum și până la cel puțin 12 km. spre Apus, în regiunea deluroasă a Putnei, privitorul de pe cetate vede clar toate accidentele de teren și mișcările mari de trupe ce s'ar petrece în această zonă de nu mai puțin de 350 km. p. Chiar în fața cetății peste Siret, se văd alăturea satele Ciorani și Pufești, cevà la dreapta Domneștii, mai departe Adjudul și tocmai în zare dealurile dela Homocea, spre Apus se văd Păuneștii, iar spre Sud Mărășeștii. Spre SV peisagiul e închis de măgura Odobeștilor.

«Cetatea» e la aproape 300 m. deasupra nivelului mării, pe când albia Siretului e deabià la vreo 70—80 m., astfel că observatorul de pe culme privià dela o înălțime de peste 200 m. asupra încunjurimilor. Un atare punct strategic nu puteà firește să rămâie nefolosit de stăpânitorii antici ai acestor locuri. (Cf. vederea din planșa I, fig. 1).

Incă mai însemnată devenià această poziție pentru cel ce voià să privegheze legătura drumului de pe valea Trotușului cu cel de pe valea Siretului, adică din Ardeal peste pasul Oituzului pe lângă Adjud și pe la Poiana către Brăila și Galați, respectiv dincolo de Dunăre, în Dobrogea, spre Măcin și spre Isaccea. (Vezi harta din figura 13, pag. 118).

Resturi preromane: cioburi de vase, instrumente de piatră, arme de bronz (în special vârfuri de săgeți), oseminte, resturi de foc, *tumuli* grupați în chip de cimitire, ne indică acest drum în localitățile Bârsănești, Brătila și Râpele (la confluența Tazlăului cu Trotușul), Homocea, Domnești și Poiana (la confluența Trotușului cu Siretul), Cosmești și Piscu, pe culmea ce mărginește în Răsărit valea Siretului; de altă parte așezămintele romane dela Bretc în Ardeal, la pasul Oituzului, și dela Șendreni și Barboși la gura Siretului, ne confirmă folosirea și apoi întărirea acestui drum de către Romani, cari aveau deci—a prioric—a cuprinde în sistemul lor de supraveghere și colonizare și puternica poziție pe care am constatat-o la Poiana.

In adevăr, dela prima aruncare de ochi asupra resturilor dela Poiana se vede că acest așezământ a fost folosit și de Romani : ceramica de aici e în mare parte romană. Monete și fibule de bronz din vremea Imperiului, găsite în număr destul de mare, dar din nenorocire răspândite pe la particularii din toate părțile, confirmă, dacă e nevoie, acelaș fapt.

Totuș așezarea dela Poiana nu e o cetate propriu zisă, un lagăr întărit, ci e un centru civil, de altfel—cum vom vedeà—mult mai

PLANVL DE SITVATIE AL CETATII ANTICE DELA POIANA.

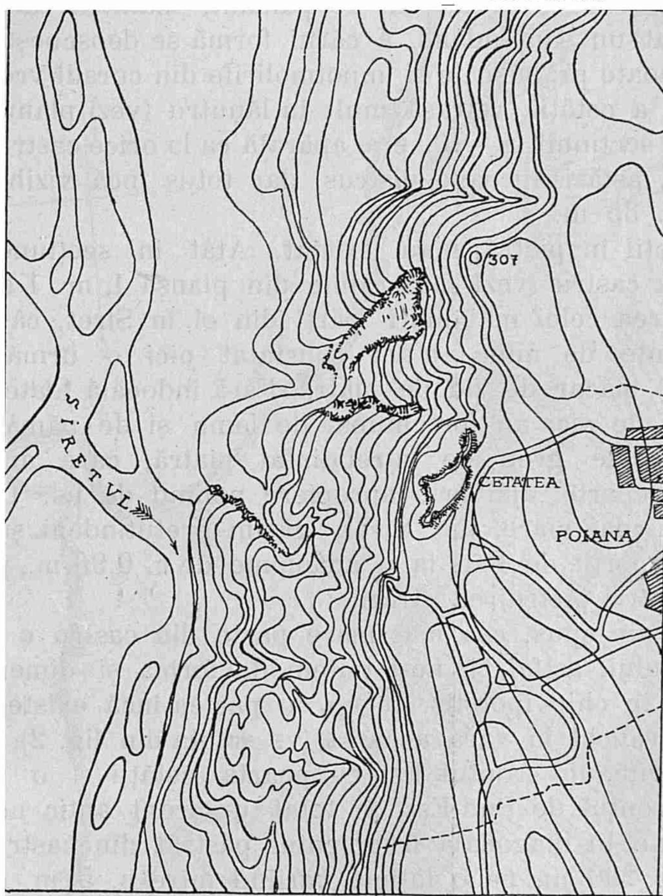

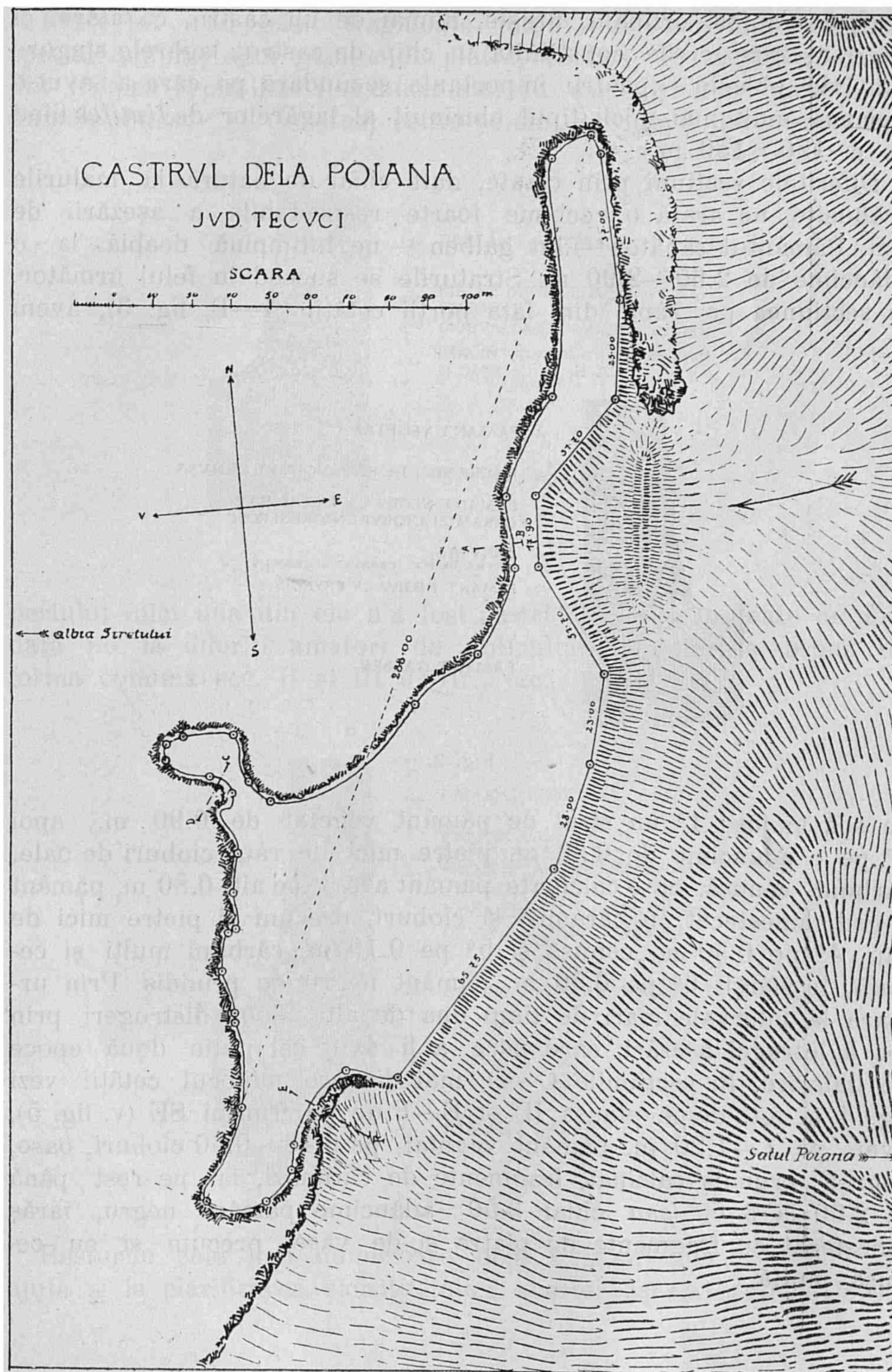
Fig. 1.

vechiu ca vremea romană, și care a fost numai adaptat la nevoile de apărare ale Imperiului, fiind asimilat unui castru. Numai în acest sens dară poate fi vorba de un «castru» la Poiana.

Intăriturile naturale au ușurat foarte mult sarcina inginerului antic. Spre Apus panta erà inaccesibilă : 200 m. înălțime prăpăstioasă. De celelalte părți o vale destul de largă separă «cetatea» de restul massivului înalt,—care chiar o predomină atât la Răsărit și Miazăzi, cât mai ales la Nord, apărând-o astfel de vânturile aspre ale iernii. (Vezi planul de situație din fig. 1 și cf. harta din fig. 13). Această vale însă a fost prelucrată și tehnic în vederea mai bunei apărări a așezării de aici. Anume, proeminența care alcătuià cetatea a fost întărită pe margine, spre Nord, Est și probabil și Sud, cu un val de pământ, înaintea căruia în vale a fost săpat un șanț adânc, a cărui formă se deosebește clar chiar azi, după toate prăbușirile și împotmolirile din cursul vremii. Poarta de Răsărit a cetății, retrasă mult în lăuntru (vezi planul din fig. 2, în dreptul secțiunii A—B), erà apărată ca la orice castru regulat cu un *titulus*, astăzi aproape distrus, dar totuș încă vizibil pe o lungime de c. 35 m.

Construcții în piatră n'au existat. Atât în secțiunea naturală făcută prin castru (vezi fotografiile din planșa I, nr. 1 și 2 și pl. II) de prăbușirea celei mai mari părți din el în Siret, cât și în sondagiile făcute de mine, n'am constatat nici o urmă de piatră cioplită ori măcar de zid de piatră. Fără îndoeală toate întăriturile și clădirile de aici au fost numai de lemn și de pământ. Erà de altfel și foarte greu de întrebuințat piatră, care ar fi trebuit adusă de departe, aici prin apropiere nefiind de fel. Doar pietriș mărunt ori mai mare, din Siret, găsim pretutindeni și în special în direcția porții de Est, la o adâncime de c. 0.90 m., poate întrebuințat pentru pietruirea străzii.

Precum am spus, cea mai mare parte din castru e prăbușit în albia Siretului, astfel că nu-i putem da forma și dimensiunile decât numai în chip ipotetic. Incep cu partea încă existentă al cărei plan l-am ridicat în vara aceasta (v. schița din fig. 2). Avem păstrată o șuviță din frontul Est cu poarta cetății și o bucată mai mare pe frontul de Sud-Est, în total un front antic neregulat de abià 260 m. In diagonală fragmentul păstrat din castru are o lungime de c. 290 m. pe o lățime variind între c. 5 m. și c. 100 m. Dacă completăm spre N, S și V, bucata aceasta de castru, potrivit cu configurația terenului prăbușit jos în vale, dar încă existent aproape în întregime cu tot cu resturile antice ascunse în el, atunci ajungem la o formă poligonală de înscris într'un pătrat cu laturile de câte c. 300 m., deci la o suprafață de vreo 9 ha. Această su-

CASTRVL DELA POIANA
JVD TECVCI
SCARA
N
E
V
S
albia Siretului
Satul Poiana

Fig. 2.

prafață n'a fost ocupată, firește, numai de un castru, ca atare, ci de o așezare civilă constituită în chip de castru: lagărele singure sunt de obiceiu — pentru importanța secundară pe care a avut-o Poiana—mult mai mici (tipul obicinuit al lagărelor de *limites* fiind de c. 150×150 m.).

Diferitele secțiuni prin cetate, date chiar de natură la malurile prăbușite, ne arată o vechime foarte respectabilă a așezării de aici. Pământul sănătos — lut galben — ne întimpină deabià la o adâncime de 2.60—2.90 m. Straturile se succed în felul următor. In secțiunea pe râpa din fața porții cetății (A—B, fig. 3), avem

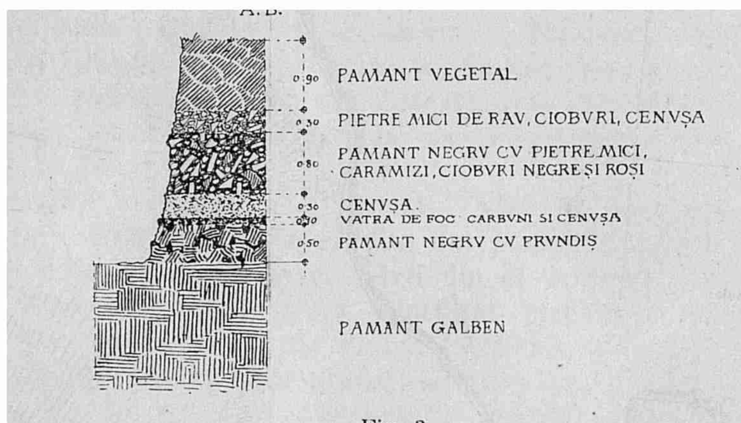

Fig. 3.

de sus în jos: 1° un strat de pământ vegetal de 0.90 m., apoi 2° pe o adâncime de 0.30 m. pietre mici de râu, cioburi de oale, cărbuni, cenușă, oase calcinate, pământ ars, 3° pe alți 0.80 m. pământ negru, amestecat cu cărămizi și cioburi, precum și pietre mici de râu, 4° pe 0 30 m. cenușă și 5° pe 0.10 m. cărbuni mulți și cenușă, în sfârșit 6° pe 0.50 m. pământ negru cu prundiș. Prin urmare la intervale mari de timp una de alta, două distrugeri prin foc a întregei așezări, care pare a fi avut cel puțin două epoce de înflorire. In secțiunile C—D, mai dinspre mijlocul cetății (vezi fig. 4 și fot. de pe planșa II) și E—F de pe frontul SE (v. fig. 5), avem pe 1—1.20 m. pământ vegetal, pe 0.40—0.60 cioburi, oase, cenușă, prundiș calcinat, fragmente de cărămizi, iar pe rest până la 2.60 la 3 m. (sau chiar 3.50) adâncime pământ negru, iarăș amestecat cu fragmente de piatră și de vase, precum și cu cenușă multă.

Peste tot s'au găsit fragmente multe de vase importate, în special amfore, apoi râșnițe de piatră, vârfuri de săgeți, monete din vremea republicei (localnicii mai cu carte își aduc aminte de numele *Caesar* și *Cassius*, cetite pe ele), precum și din vremea Im-

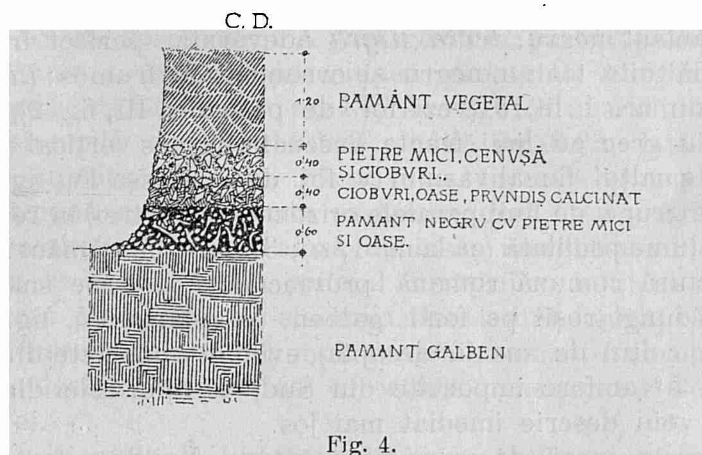

Fig. 4.

periului (nici una din ele n'a fost păstrată în sat, ci toate au fost date pe la diferiți amatori de antichități), fibule de bronz de forma comună sec. II și III d. Hr., etc.

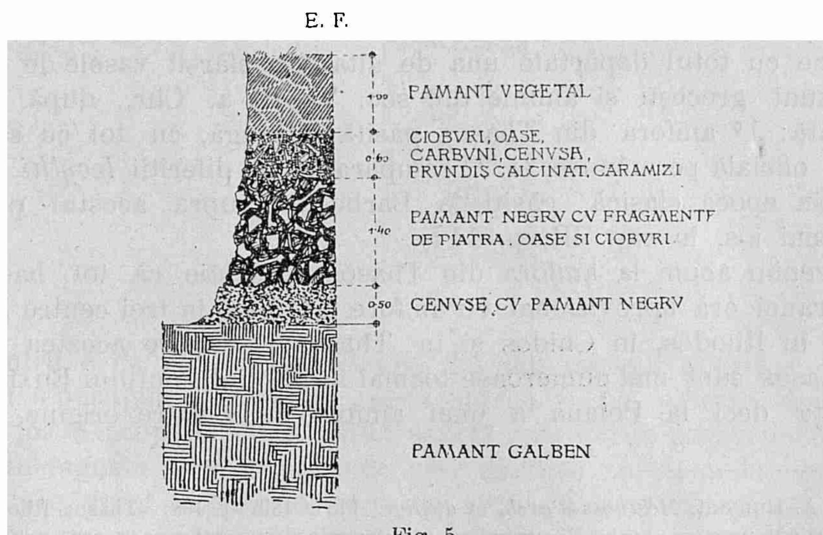

Fig. 5.

Resturile cele mai numeroase dela Poiana, cele ceramice, ne ajută și la clarificarea vicisitudinilor acestei așezări antice. Deose-

bim trei feluri de fabricate: 1° vase de pământ rău frământat și rău ars, ornamentate primitiv: *(a)* cu crestături în șiraguri orizontale (vezi fot. planșa III, fig. 1), *(b)* cu grupe de linii vălurite paralèle cuprinse între grupe de linii paralèle drepte (motiv foarte răspândit în ceramica Daciei și Moesiei: cf. *Cetatea Ulmetum*, I, p. 570); 2° vase de pământ negru, *terra nigra* adevărată, perfect frământate și arse, smălțuite tot cu negru și ornamentate frumos: *(a)* în felul celor de sub nr. 1 lit. *b* (vezi fot. de pe planșa III, fig. 2), sau *(b)* în genul vechiu grec cu linii frânte desenate în sens vertical cu un vârf ascuțit pe smalțul fin al vasului (v. fot. de pe planșa IV, fig. 1) și cuprinse între grupe de linii paralèle orizontale (câte trei) în relief (slab), deci cu secțiune profilată (ca la nr. 1, *a*); 3° vase de pământ roșu bine ars, de factură comună romană provincială; 4° vase smălțuite și pictate cu dungi roșii pe fond galben (v. planșa IV, fig. 1, fragmentul din colțul de sus din dreapta), evident importate din lăuntrul Imperiului, 5° amfore importate din Sud, de tipul celei din *Thasos*, pe care o voiu descrie imediat mai jos.

Toate aceste specii de vase, afară de nr. 5 și de o parte din cele dela nr. 1 *a*, sunt din vremea daco-romană. Cele exceptate dela nr. 1 *a* sunt preromane (o fixare mai precisă între epocele preistorice ar fi problematică față de lipsa obiectelor contemporane de comparație în piatră ori în bronz; motivul ornamental singur nu hotărește, după experiența ce o am, mai nimic, el fiind întrebuințat de o potrivă în epoce cu totul depărtate una de alta). In sfârșit vasele de subt nr. 5 sunt grecești și anume din sec. V—III a. Chr., după cum ne arată: 1° amfora din Thasos găsită întreagă, cu tot cu stampila ei oficială pe mănușe, și 2° comparația cu diferiții *lecythi* grecești din epoca clasică, găsiți la Barboși. (Asupra acestui punct revin mai jos, în cap. III, p. 117).

Să venim acum la amfora din Thasos.—Se știe că tot basinul Mediteranei erà aprovizionat cu amfore fabricate în trei centre principale: în Rhodos, în Cnidos și în Thasos (1). Dintre acestea cele din Thasos sunt mai numeroase tocmai în basinul Pontului Euxin (2). Prezența deci la Poiana a unei amfore de o atare origine, deși

(1) Cf. A. Dumont, *Mélanges d'arch. et d'épigr.*, Paris 1892, p. 168: «Thasos, Rhodes et Cnide avaient presque seules le privilège de fournir des amphores commerciales au bassin de la Méditerranée, le Pont excepté, où MM. Becker et Stephani signalent quelques fabriques locales».

(2) *Ibid.*, p. 169.

neașteptată, nu poate fi paradoxală. Cum se explică, vom vedeà mai jos.

Vasul, de pământ bine frământat și ars, de coloare roșie cărămizie, comună, are o înălțime de 0.65 m., la un circuit pe partea sa mijlocie de 0.75. Diametrul gurii e de 0.105 cu pereți cu tot și de 0.08 ca deschidere. A fost găsit în partea prăbușită a castrului. Acum se află în posesiunea preotului Alexandru Agafton din Poiana (v. fot. de pe pl. IV, fig. 2). Pe una din mănuși vasul are o stampilă dreptunghiulară, înaltă de 0.03, lată de aproape 0.02, și cuprinzând două părți: una figurată și cealaltă epigrafică. Stampila a fost lucrată en creux, deci figura și literele sunt în relief; un chenar special, afară de însăș marginea adâncită a stampilei, nu se constată. Cu prilejul curățirii vasului el a fost așà de tare frecat pe partea cu stampila, încât atât figura, cât și mai ales literele inscripției au fost mult roase: localnicii n'au observat stampila, ci deabià la vederea cercetării noastre, au devenit atenți asupra ei.

Cevà mai mult de jumătatea inferioară din câmpul stampilei e ocupată de figura (înaltă de 0.02 m.) a unui arcaș îngenunchiat pe genunchiul drept, trăgând spre dreapta (vezi pl. IV, fig. 3 și desemnul din fig. 6) (1): genunchiul stâng e ridicat cu piciorul în unghiu drept,

Fig. 6.

pentru a da echilibru corpului; pe cap arcașul poartă o piele de leu (cu capul drept coif), care-i atârnă și pe umeri; dela mijloc în jos e acoperit cu o haină scurtă care-i cade pe genunchi, făcând cute înguste și strâmte, încă clar distinse pe stampilă; cu mâinile întinse drept înainte el trage cu arcul. E deci *Herakles*, întocmai așà precum îl întâlnim pe monetele din Thasos din secolul al V-lea

(1) Fotografia după stampilă nu ne-a reușit din pricina vremii întunecoase care erà atunci și a micimii figurii și literelor. Dar desemnul e făcut după un grafit absolut exact.

până la al III-lea (cf. *Catal. of Greek Coins in the Brit. Mus., Thrace* (de B. V. Head), London 1877, p. 219 sqq.). Dacă însă adaogem că chiar stilul și tratarea e identică, și anume așà de mult, că matricea stampilei pare turnată deadreptul după monete, atunci înțelegem că amfora—care, mai ales prin inscripția ei, are tot un caracter public și oficial (1)—trebue numai decât să fie contemporană cu monetele de acelaș tip.

Deasupra figurii, în caractere identice cu cele întrebuințate pe monete, cetim inscripția:

ΘΑΣΙϹ/

Subt aceste litere nu mai găsim nici o urmă de alte litere, astfel ca să ni se dea și datarea după respectivul archonte din Thasos (2). Se poate să fi existat acest nume lângă stampilă, în continuarea inscripției intrerupte de marginea înaltă a chenarului, dar a fost ros cu totul. De observat ar mai fi, pentru datarea mai precisă a amforei, faptul că inscripția întrebuințează pe Ω, ca pe monetele thasiene din sec. IV și III, iar nu pe *O*, ca pe monetele din sec. V. De altă parte, din secolul al II-lea înainte Thasos nu mai întrebuințează tipul stilizat arhaic al lui Herakles ca arcaș îngenunchiat, ci pe Herakles gol, stând în picioare și având ca atribute numai măciuca și pielea de leu (cf. *Catal. Gr. Coins*, p. 222 sq.), iar în vremea stăpânirii romane avem pe Herakles ca arcaș, gol, în picioare (*ibid.*, p. 225). Prin urmare amfora dela Poiana nu poate fi mai târzie ca secolul al III-lea, deci ca termen ultim, anul 200 a. Chr. Vechimea acestei amfore e întărită indirect și prin faptul că fabricele pontice alungă treptat-treptat din basinul inferior al Dunării productele fabricelor mari din Sud. Și anume, comerțul regiunilor thraco-dace din interior (3) trece în mâna orașelor dela Marea Neagră, astfel că Grecii din Sud nu mai au ca în vremea veche câmp liber de acțiune aici.

---

(1) Cf. S. Reinach, *Traité d'épigr. grecque*, Paris 1885, p. 455: «Dumont a démontré que ces timbres étaient une garantie de la contenance légale des vases; les évêques de Corinthe et les empereurs Comnènes continuèrent à légaliser ainsi les amphores en y faisant estampiller leurs noms».

(2) Cf. Reinach, *o. c.*, p. 455.

(3) Ale cărui legături cu Sudul sunt documentate de amfora din Rhodos găsită lângă Oltenița, la *Daphne*, și de amfora dela Poiana (precum și de monete: voiu reveni mai jos), cari, precum observă Dumont, *Mélanges*, p. 159, «sunt probe evidente de relații comerciale», iar nu numai simple influențe culturale dela distanță.

Incă cu mult înainte de Romani, cel mai târziu în sec. III a. Chr., existà deci la Poiana un centru dacic destul de respectabil, pentru ca Thasienii să se ostenească a aduce aici productele lor (amforele veniau pline cu untdelemn). Pe ce cale veniau, ne arată *lecythi*-i dela Barboşi: pe valea Siretului în sus. Romanii au folosit apoi vechile aşezări dela Barboşi, Poiana, etc., şi drumurile ce le legau, pentru scopurile lor.

II. Aşezarea romană dela Şendreni.

Pe acelaş drum al Siretului nu departe mai sus de Barboşi, la satul Şendreni (vezi harta din fig. 7), diferite descoperiri mărunte pre-

Fig. 7.

cum şi un altar votiv din vremea Antoninilor au făcut cunoscut nu de mult (1) încă un centru daco-roman înfloritor. Importanţa acestui centru reiese numai din inscripţia găsită aici, căci celelalte resturi sunt de puţină valoare istorică. Ele fiind de altă parte publicate (de altfel ca şi monumentul) nu mă voiu oprì aici asupra lor, ci în cele următoare voiu da numai interpretarea istorică amănunţită a inscripţiei votive.

Textul inscripţiei e acesta (v. fot. de pe planşa V, fig. 1): *[Her]cu[li] Victori L. Iul(ius) Iulianus, qui et Rundacio, q(uin)q(uennalis) ex voto po[s]uit; l(ocus) d(atus) ex de(creto) or(dinis).*

E vorba deci de un peregrin *Rundacio*, care a devenit cetăţean

(1) Vezi în *Buletinul Com. Mon. Ist.* pe 1912, p. 120 sqq., N. Velichi, *Necropola şi altarul votiv dela Serdaru (Şendreni), judeţul Covurlui,* şi *Adaosul* meu la acel articol.

roman sub numele de *Lucius Iulius Iulianus* (1) și a fost ales magistrat suprem al întregului *territorium* organizat quasi-municipal, dela gura Siretului, iar în această calitate, de *quinquennalis*, el a pus un altar votiv lui *Hercules Victor*, dându-i-se locul necesar pentru așezarea monumentului de senatul quasi-municipal, *ordo curialium*, al teritoriului: *locus datus ex decreto ordinis*, pe care chiar el în calitate de *quinquennalis* îl prezidà.

Cum avem a înțelege acest *territorium*? Ce ținut cuprindeà, care-i erà capitala, care-i erà începutul?

Mai întâiu de toate un *territorium* organizat, cu *ordo* și *quinquennales*, presupune existența mai multor *vici* cu o numeroasă populație romană; apoi el presupune existența unui lagăr, dela ale cărui *canabae* și *territorium* să pornească organizarea quasi-municipală, întâiu în formă de *vici* direct atârnători de autoritatea militară și apoi în forma autonomă a unui *territorium* quasi-municipal.

De altă parte, precum am arătat cu alt prilej (2), altarul votiv dela Șendreni fiind de prin întâiele decenii din a doua jumătate a secolului al II-lea, el ne arată că pe vremea lui Marcus Aurelius, deci deabià la 60 de ani, două generații, dela cucerirea Daciei, aici la gura Siretului există o vieață intensă romană, care necesità înființarea unui *territorium* quasi-municipal, ca la *Sucidava* în Dacia Malvensis (3) și ca la *Capidava* și la *Noviodunum* în Moesia inferioară (4), toate trei de altfel tot la Dunăre și tot în ținutul populat de Daci, ca și cel de-al patrulea, descris de noi acum, la gura Siretului.

La câțivà km. spre Răsărit de Șendreni e castrul dela Barboși, de care vom vorbì în amănunte mai jos. Acest lagăr a fost ridicat chiar de Traian (CIL. III, 777), dar centrul civil de aici, emporiu de frunte la Siret și la Dunăre, e mult mai vechiu (5), întocmai ca și Poiana de mai sus pe Siret. Drumul Siretului e din timpuri străvechi bătut de negustorii greci. Pământul e roditor și ținutul frumos. Poziția strategică e foarte importantă. După toate aceste

(1) Ca *Esbenus* din Rusănești pe Olt *(Dacia Malvensis): Aelius Vale(n)s, qui et Esbenus* (CIL. III 8040).

(2) *Bul. Com. Mon. Ist.* V, 1912, p. 123 col. II.

(3) Cf. ale mele *Știri nouă din Dacia Malvensis*, An. Ac. Rom. XXXVI, Mem. Secț. Ist. p. 62 sq.

(4) Idem, *Descoperiri nouă în Scythia Minor*, *ibidem*, XXXV, Mem. Secț. Ist. p. 467 sqq. (Capidava) și 504 sqq. (Noviodunum).

(5) Vezi mai jos toată documentarea.

considerații, cred că nu mai e o minune că la jumătatea secolului al II-lea d. Hr., aici există un *territorium* quasi-municipal, compus din mai mulți *vici* romani. Unul erà la Șendreni, altul la Barboși; altele vor fi fost la Piscu și la Pechea, localități cunoscute ca așezări preromane; dar teritoriul puteà să cuprindă și așezarea dela Răsărit de Cosmești, și încă multe altele din județele Tecuciu, Tutova și Covurluiu, indicate azi doar prin câtevà monete ori cioburi de oale romane, găsite acolo ca din întâmplare(1).

Prezența populației civile, documentată la Șendreni numai prin altarul nostru, e confirmată în *vicus* de lângă Barboși, de mai multe inscripții. Astfel, o familie *Iulia*, cu mama, *Iulia Saturnina* și fiii, *L. Iulius Saturninus* și *L. Iulius Attalus iunior* (pe tată l-a chemat probabil tot așà) în CIL. III, 12486 (cf. Tocilescu, în *Arch.-epigr. Mitt.* XIV, 16, 33); o familie greco-romană în CIL. III, 7518(=6220): pe tată îl chiamă *Marrenus Anencletus*, pe mamă *Terentia Victoria*, pe fiică *Marrena Victoria* (tatăl ajunge la vârsta de 72 de ani); o altă familie din care nu cunoaștem decât pe doi liberți, *Apollonius* și *Helpis* (de sigur soția lui), cari fac monument *patrono bene merenti*, în CIL. III, 6219 (=1587*a* și pag. 1355); în sfârșit o altă familie curat greacă, punându-și monument funerar pe grecește: răposatul se numește Ἑλικώνιος Ὀλυμπιανοῦ, în *Arch.-epigr. Mitt.* VI 45, 93 (Tocilescu),—fără îndoeală negustori greci așezați aici cu afaceri de import și export pe Dunăre și Siret.—Observ încă de acum că printre cei citați mai sus nu e nici un veteran, și totuș în ce-i privește pe soldații liberați din armată, știm dinainte, chiar fără mărturii apriate, că o mare parte din cei ce-și făceau serviciul în castrul dela Barboși (vom vedeà pe urmă, cari trupe), rămâneau pe loc ca agricultori, mici proprietari de pământ, crescând astfel mereu populația civilă romană a ținutului.

Dacă ne gândim acum că Traian zidind castru la Barboși nu face decât să dea ființă oficială unei stări de lucruri existente neoficial încă cu mult înainte de el, ca la Drobeta și în general în Dacia Malvensis,—căci Romanii pătrunseseră întâiu în Dacia ca agricultori și negustori (în cele mai multe cazuri pe urmele Grecilor și pe drumurile folosite de ei: cazul nostru dela Barboși-Poiana ar fi tocmai unul dintre cele mai pregnante) și deabià pe urmă veniseră ca stăpânitori militari cucerind oficial, adică incorporând

(1) Știri inedite: din arhiva Muzeului, din informații orale și din cercetări personale la fața locului.

politic în imperiu noul ţinut asimilat romanismului,—atunci înţelegem de ce pe vremea lui Marcus Aurelius Moldova sud-estică e tot aşà de intens romanizată ca şi Dacia olteană ori Moesia dobrogeană.

Fireşte, începutul oficial al acestui *territorium* quasi-municipal de pe valea Siretului e de pus în fundarea castrului dela Barboşi: atunci se iea în stăpânirea fiscului imperial întregul teritoriu rural încunjurător, pe care apoi comandantul garnizoanei din castel îl dă cu arendă colonilor imigraţi şi indigenilor. Bogăţia pământului şi poziţia favorabilă ca legături economice cu lumea dimprejur creează cu repeziciune noi *vici* daco-romani pe lângă cel primitiv de pe lângă castru, şi curând aceşti *vici* constituiţi civil cu *magistri, aediles, decuriones*, capătă şi dreptul de a alcătuì o *comună*, un *territorium*, cu senat şi magistraţi supremi, comuni întregului ţinut. Autonomia noului ţinut devine atât de largă, încât el poate, întocmai ca un *municipium* sau o *colonia*, posedà pământ şi dispune de el pe baza hotărîrilor propriului său senat: *locus datus ex decreto ordinis*.

Capitala teritoriului va fi rămas probabil tot în *vicus* de lângă castrul dela Barboşi. Dar aceasta nu pentru importanţa castrului ca atare, ci din cauza emporiului civil, de pe lângă el, care dominà răspântia drumului Dunării cu drumul Siretului.

Inscripţia dela Şendreni e deci pentru noi un document de prima însemnătate, căci deabià cu ajutorul ei putem vedeà rezultatele într'adevăr impunătoare ale penetraţiunii pacinice a Romanismului în Dacia estică. Altfel, numai pe baza celorlalte inscripţii şi monumente cunoscute până acuma din Moldova de jos, oricât de încrezători am fi fost în puterea culturii romane, tot n'am fi putut aveà o icoană exactă despre această putere, ci am fi socotit-o mult mai prejos de realitate.

III. Castrul dela Barboşi.

Miron Costin în «Cartea pentru descălecatul dintâiu a Ţării Moldovii», vorbind în cap. V «de cetăţile ţărilor acestora»(1) spune: «altele multe cărora le stau năruiturile, căt deabià semnele se cunosc,

(1) Cf. şi cele spuse de Miron Costin în «*Cronica* (polonă a) *ţerii Moldovei şi a Munteniei*», la I. Bogdan, *Cronice inedite*, Bucureşti 1895, p. 181 sq. («despre valul lui Traian») şi p. 182 sqq. («despre cetăţi»); în chestiunea noastră nu găsim însă nimic deosebit în această cronică.

cum este una mai sus de Galați, ce-i zic Gherghena»; «adusu-s'au și aice în orașul Iașii o piatră la domnia lui Duca Voevod dela Galați, și-i de marmură, pre care slove latinești singur le-am cetit, care așà sânt pe limba romănească: «Impăratului, Chesarului, bunului feciorului Nervii, lui Traian, fericitului, a Nemției și a Dachiei, preutului celui mai mare, polcovnicului al șesesprezecele, împăratului al șesele, sfetnicului al șeptele, părintelui moșiei, lui Publie Calburnie Marco Avrelie, Rufu». Aceste sânt titlușurile acestui prea vestit împărat.—Și dintru aceasta putem vedè și dovedì că une cetăți sânt și de Rămleni făcute aice în țară pe urma Dachilor...—La năruiturile cetății dela Galați, din sus, unde cade Siretiul în Dunărea s'au aflat un ban de aramă galbănă... în care... zic că scrie Μαρκιανόπολις, și samănă să hie așà. Ear celelalte slove de înțăles nu sânt. Așijdere și din o peatră mare, adusă la Galați, la biserică, mai mult nu se poate înțălege, fără atăta *Severus Caes. Rom. imp.* ear romănește, Sever a Rămului împărat. Și acei cetăți îi zic Gălățenii Gherghina».

Dimitrie Cantemir în «Hronicul vechimei a Romano-Moldo-Vlahilor» III 16 (Proleg.) ed. Tocilescu, p. 154 și urm., interpretând greșit pe Procopius, *De aedificiis* IV 6 și 7 (1), pune în Dacia și în special în Moldova o mulțime dintre cetățile reclădite de Iustinian la Dunăre: printre acestea și fundația lui Traian Καπούτβοες = Caput Bovis (2), dela care Cantemir derivă stema Moldovei. Iar apoi pentru a arătà stăruirea Romănilor în Dacia încă dela Romani citează (p. 161) două inscripții latine: una din Ardeal, după Bonfin, iar cealaltă «în vreamile noastre s'au aflat la Gălați și apoi s'au adus la Curte domniească»... «iară piatra care s'au aflat la Gălați, leat 7211, pre carea și noi singuri precum am putut am citit-o» sună astfel: urmează textul latin, cu greșeli, al inscripției citate de Miron Costin și traducerea romănească deosebită de a acestuia. Apoi continuă (p. 162): «cătră aceasta, mai scrie Neculai Costin logofătul, precum să mai fie văzut o piatră, carea s'au aflat la cetățuia năruită la Gălați, ce-i zic Gherghina, și să fie citit singur într'ânsa: Sâver înpăratul Râmului; ce noi această piatră, și în domnia fratelui Antioh, și pe vreamea noastră, trecând pe la

(1) Inceputul întregii greșeli e în traducerea cuvintelor din *De aedif.* IV, 6,1 (ed. Haury) πρὸς τῇ τοῦ Ἴστρου ἠϊόνι, cu «la gura Dunării» în loc de «la malul Dunării».

(2) *De aedif.* IV 6, 6. Τραϊανοῦ ἔργον,—poate identică cu localitatea situată în Banat pe drumul dela Viminacium la Tibiscum: *Caput Bubali* (Tab. Peut. și Geogr. Rav.), dar de Procopius pusă evident tot în dreapta Dunării ca și celelalte.

Gălați într'adins am cercat-o, ce nu s'au aflat, fără cât într'un rând mi-au adus Theodori Părcălabul de Gălați un ban de argint, în carile scriià: Const. Vict. Aug. Imp., pentru carile pre larg vom scrie la viiața lui Constans înpăratul... Așijderea, mai pomenește Neculai Costin, precum tatăl dumisale Miron Costin logofătul, să fie citit pe un ban de aramă galbănă, iarăș la acea cetățue aflat, în carile mai mult nu s'au fost cunoscând, fără Marchianopolis...» (1). Asupra monetei ce i-a dat Theodori Părcălabul lui Cantemir în anul 1704, când acesta se întorceà dela Adrianopol și trecuse Dunărea pe la Galați, el revine în cartea a III-a a Hronicului cu un întreg capitol: «VIII. Dovedeaște-să ședearea lui Constans înpărat în Dachiia și de pe moneta de dânsul în Dachiia făcută». Descrierea «banului de argint» «pre carile ziceà că l-au găsit un țăran în răzsipiturile cetății Gherghinii» e neverosimilă, iar interpretarea descoperirii e cu totul greșită. Caracteristică e iluzia lui Cantemir că pe monetă ar fi fost reprezentat «un chip de zimbru, cu coarnele mult deschisă, ca a cerbului» și înțelegerea acestei figuri: «chipul boului carele iaste într'acest ban, nu puțină dovadă poate să să ție pentru herbul țărâi noastre, careale cap de bou ține, depre cetatea care a zidit singur Traian înpărat în Dachiia și au numit-o Capul Boului» (p. 249). Deși Cantemir nu spune apriat, dar se vede clar că el crede, după inscripția dela Traian și după moneta atribuită de el lui Constans, găsite la Gherghina, că *această* cetate nu numai a fost zidită de Traian, dar a fost numită tot de el și *Caput Bovis*. In cartea a X-a, cap. V (p. 471) el afirmă încă odată acelaș lucru.

Cantemir pomenește și în *Descriptio Moldaviae* IV 8 cetatea Gherghina ca fundație a lui Traian, dând și inscripția respectivă, în formă epigrafică, firește cu aceleași greșeli ca în Hronic.

In vara anului 1836 paharnicul G. Seulescul, profesor de istorie la Academia din Iași, făcù o excursie la Galați și la Gherghina și în Decemvrie 1837 publicâ o broșură cu titlul *Descrierea istorico-gheografică a cetății Caput Bovis (Capul Boului seau Ghertina)*, în care dădeà o listă de toate antichitățile strânse până atunci dela cetate, în special de boierii gălățeni Colonelul Balș și C. Ventură (cari cu prilejul venirii lui Seulescul la Galați i le dăruiseră

(1) E probabil vorba de o monetă de tipul celor fără cap de împărat, din sec. III, având pe avers bustul zeiței cetății și legenda ΜΑΡΚΙΑΝΟΠΟΛΙC, iar pe revers pe Herakles ori pe Kybele, cu legenda ΜΑΡΚΙΑΝΟΠΟΛΙΤΩΝ (vezi la Pick, *Die ant. Münzen von Dacien u. Mösien*, I 1, p. 185, 188 și 196).

pentru Muzeul din Iași, spre a le descrie și publicà). Profesorul ieșean descrià în amănunte, cu destulă pricepere, și înseși ruinele ce se mai păstrau pe vremea lui, adăogând însă că chiar în acel timp mai toată cetatea și orașul civil antic fusese distruse pentru facerea șoselelor Galațului, continuându-se de altfel o operă mai veche de barbarie modernă, căci localnicii întrebuințase piatra dela cetate și la o sumă de clădiri din Brăila și Galați, în special la biserici, unele cercetate chiar de Seulescul,—astfel că, după vorba lui, doară după șanțurile de unde se scosese piatra până în temelie de se mai puteà reconstituì planul cetății.

Seulescul distinge la Gherghina trei complexe de ruine: 1º sus pe înălțimea care înaintează ca un promontoriu spre Sud, castelul roman, 2º la poalele lui, către Siret, orașul vechiu, unde s'au găsit două statui de bronz (după Seulescul un Amor și o Ceres), precum și ziduri, resturi monumentale (coloane cu capitèlele lor) și conducte de apă, 3º la Apusul castelului, pe marginea massivului înalt, orașul «nou» roman, mult mai important ca cel vechiu și întinzându-se, după constatările mele, pe o suprafață de c. 4 ha.

Descrierea lui Seulescul este—întru cât am avut pe ce o controlà—exactă. Firește, azi se vede încă și mai puțin decât a văzut el. In special orașul din vale e tot distrus prin liniile gării Barboși, cari au fost așezate deasupra lui. Interpretările lui însă trebuesc luate cum grano salis. De catacombe sus în castel cred că nu poate fi vorba. De asemenea nu orice statuă de bronz a unei divinități, găsită în ruine, indică prezența și a unui templu respectiv, ș. a. m. d. Pentru descrierea cetății în a. 1836 Seulescul rămâne totuș și pe viitor ca un izvor vrednic de încredere. Aici nu mai reproduc diferitele amănunte pomenite de el și cari nu mai pot fi azi controlate la fața locului, ci trimet odată pentru totdeauna la broșura lui (1). Seulescul făcuse cercetarea lui pe baza părerilor lui Cantemir, pe cari le admite pe toate ad litteram și fără discuție, declarând foarte sigur: «Ghertina dară numită din vechiu Capul Boului este vechea capitalie a Moldovei». Firește că această părere, ca și cea privitoare la Iași= *Municipium Iassiorum*, dedusă dintr'un fragment cu totul mutilat de inscripție latină, găsit tot la Gherghina, nu poate aveà nici o valoare. Cetitorul de azi al broșurii lui Seulescul trebue, cum am spus, să treacă cu totul asupra acestor păreri.

(1) G. Asachi dă un rezumat al cercetărilor lui Seulescul în *Le Glaneur moldo-valaque—Spicuitorul moldo-român*, Iași 1841, p. 44—51, reproducând ca lucru sigur toate părerile fantastice ale lui Seulescul cu privire la istoria veche a Moldovei.

Printre monetele găsite pe vremea lui Seulescul la Gherghina și descifrate de el (cele mai multe i-au rămas necunoscute, fiind risipite printre localnici și amatori: în Septemvrie 1836, el spune că s'au găsit 3.700 monete de argint din cari n'a putut vedeà nici una), nu avem decât exemplare dela Traian, Antoninus Pius și

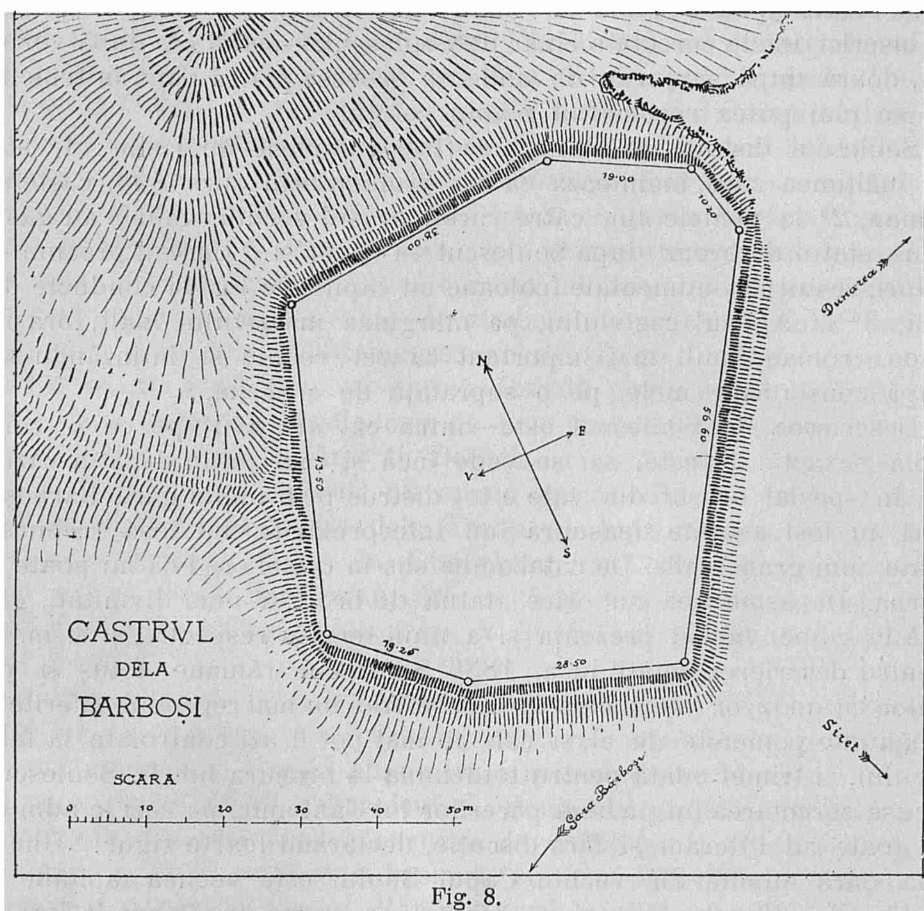

Fig. 8.

Philippus Arabs, imperiale, iar autonome dela Callatis (Philippus) și Tomi (Severus Alexander) (1).

Inainte de a trece la descrierea stării actuale a ruinelor dela Barboși, notez că din resturile dela cetate cunoscute de Seulescul,

(1) Previu și aici pe cetitor să nu iea în serios ipotezele ciudate ale lui Seulescul cu ΚΑΛΛΑΤΙ=Galați, etc.

mâna zeiței Hygieia a fost achiziționată de generalul Mavros și apoi a trecut cu întreaga lui colecție la Muzeul Național. E descrisă de Tocilescu în *Mon. epigr. și sculpt.*, p. 580.

Pe o înălțime aproape izolată de toate părțile deasupra vărsării Siretului în Dunăre (v. planșa V, fig. 2 și pl. VI), dominând cu vreo 40 m. pânza apelor celor două râuri (v. planșa V, fig. 2, VI și VII, fig. 1) și având vedere clară până aproape de Brăila, spre Miazăzi, și până la înălțimile dobrogene din față, iar mai aproape

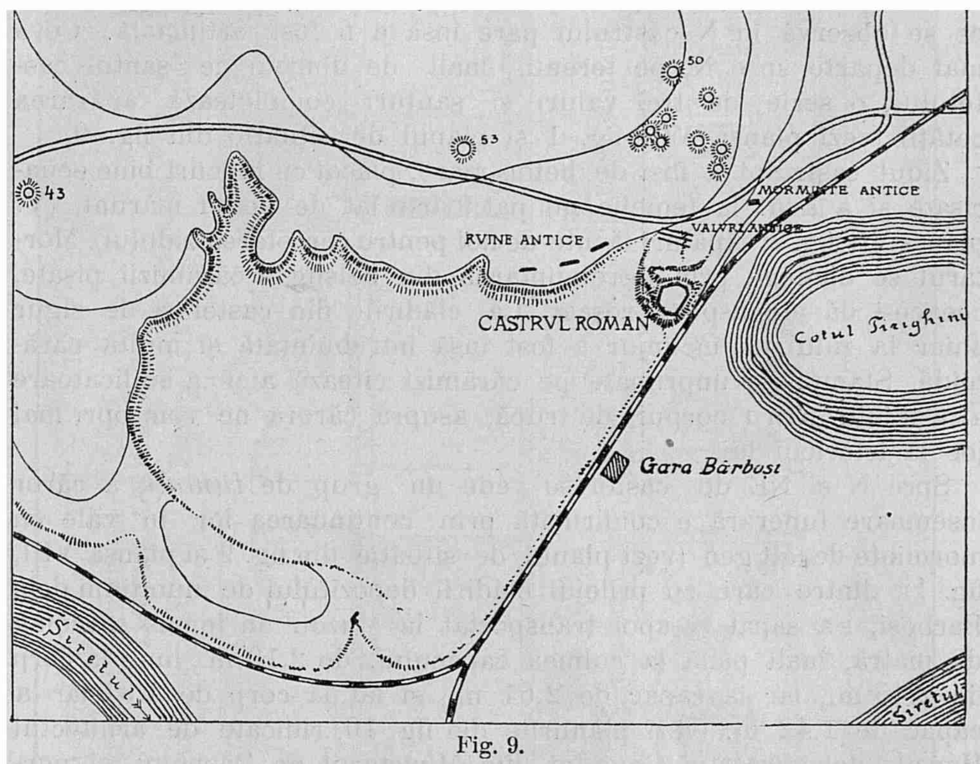

Fig. 9.

stăpânind deplin răspântia căilor de uscat și de apă ce se împart aici în trei direcții, pe Dunăre și pe Siret, se ridică în vremea romană un castel puternic, care servià drept tovarăș altui castel din dreapta Dunării, existent până astăzi la Bisericuța în Dobrogea și alcătuind împreună cu cel dela Barboși «capetele de pod» ale vadului dunărean dela Galați, pentru legătura între Moesia inferioară și Dacia estică (v. harta din fig. 13, p. 118). Castelul e un poligon de abià 4—5000 m. p., deci de mai puțin de o jumătate de hectar (v. planul din

fig. 8), dar a fost întărit cu ziduri puternice, din cari au mai rămas urme vizibile pe laturea de SV (v. fot. de pe pl. VII, fig. 2), lungă în plan de 19 m. 25. Zidul castelului a urmat probabil forma terenului. Astăzi el nu se mai poate vedeà. Planul ridicat de mine privește numai traseul foarte aproximativ al temeliilor probabile, și deci atât punctele cari determină pe plan colțurile poligonului cât și cotele laturilor sunt a se socotì ca simple necesități topografice, iar nu ca traseu exact al zidurilor.

Spre Vest-Nord-Vest o limbă îngustă de pământ leagă castelul cu massivul înalt din spatele lui (v. planșa V, fig. 2). Depresiunea ce se observă în N castrului pare însă a fi fost artificială. Cevà mai departe spre N, pe terenul înalt de dincolo de șanțul castelului, o serie de trei valuri și șanțuri completează apărarea cetății (vezi planșa VIII, fig. 1 și planul de situație din fig. 9).

Zidul castrului a fost de beton mare, placat cu blocuri bine ecuarisate și a avut la temelie un pat foarte lat de beton mărunt. (V. planșa VII, fig. 2: săpături făcute de noi pentru cercetarea zidului). Mortarul se distinge prin întrebuințarea din belșug a cărămizii pisate, ceeace-i dă un aspect roșcat. La clădirile din castel și de sigur chiar la zidul de încunjur a fost însă întrebuințată și multă cărămidă. Stampilele imprimate pe cărămizi citează aici ca edificatoare a castelului patru corpuri de trupă, asupra cărora ne vom oprì mai jos la istoricul lui.

Spre N și NE de castel se vede un grup de *tumuli*, a căror însemnare funerară e confirmată prin continuarea lor în vale cu morminte de alt gen (vezi planul de situație din fig. 9 și planșa VIII, fig. 1), dintre cari, cu prilejul clădirii depozitului de muniţiuni dela Barboși, s'a săpat și apoi transportat la Muzeu un imens sarcofag de piatră, înalt până la culmea capacului, de 2.10 m., lung la corp de 2.45 m., iar la capac de 2.61 m., și lat la corp de 1.31 iar la capac de 1.42 m. (vezi planurile din fig. 10, ridicate de arhitectul Honzik dela Direcția Geniului, din Ministerul de Răsboiu), și purtând pe el o inscripție grecească pictată cu minium (reprodusă exact la fel atât pe capacul cât și pe cutia sarcofagului), cu sigla atelierului și datarea prin numele *asiarchului, Alfius Modestus,* subt care acest sarcofag a fost fabricat în Asia mică și expediat de acolo la gura Siretului (1).

(1) Vezi această inscripție reprodusă de C. Moisil în *Buletinul Com. mon. istorice*, II, 1910, p. 86.

La Apus de castel se întind urmele orașului civil, însemnate de

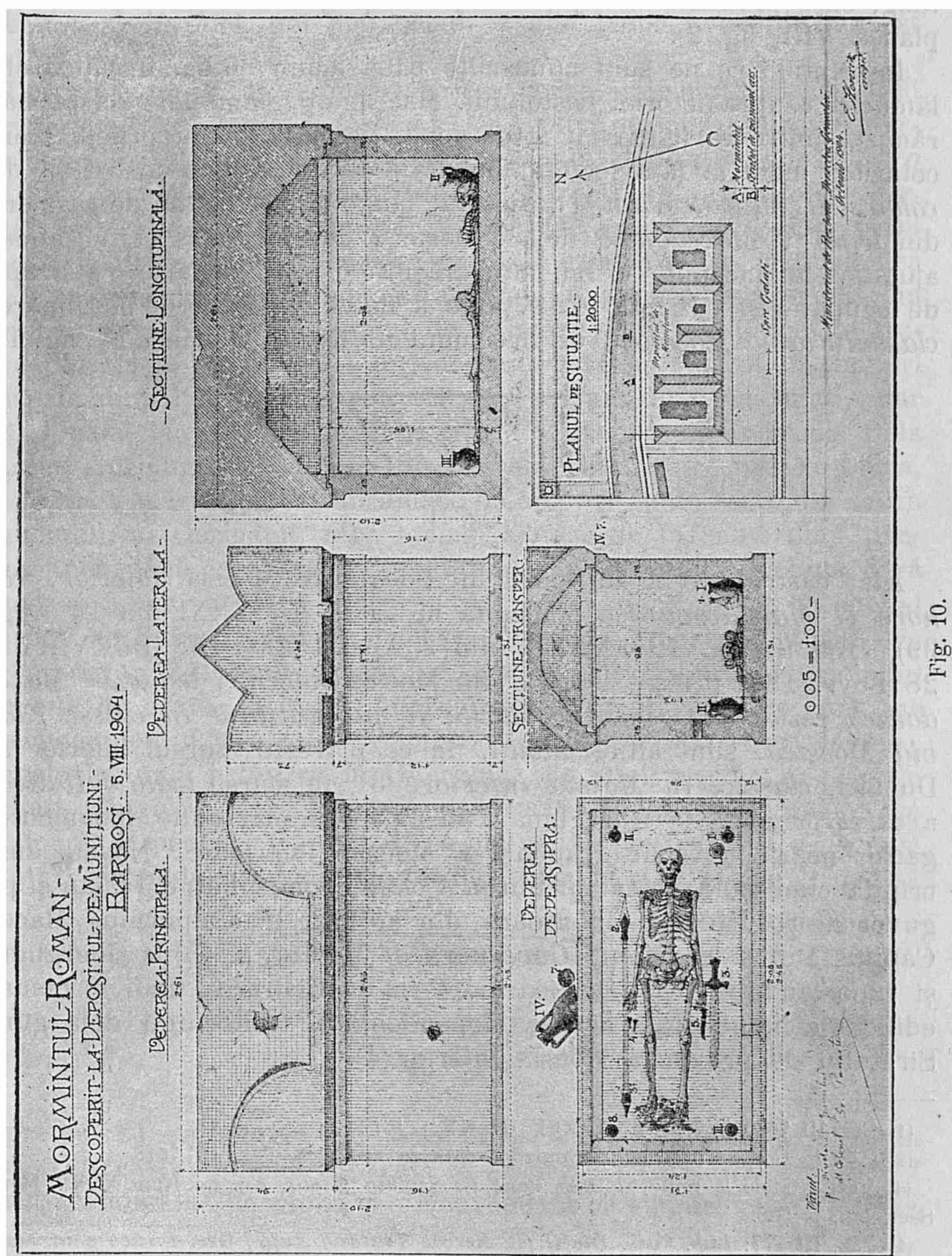

Fig. 10.

mine în planul de situație cu trei linii groase. Constatăm chiar pe

marginea massivului înalt spre baltă resturi de ziduri și un val lung, care probabil încunjură de jur împrejur întreg orașul. (Vezi planșa VIII, fig. 2).

Inscripțiile ce ne sunt cunoscute până acum ne dau următoarele lămuriri asupra istoriei castelului. Mai întâiu stampilele de pe cărămizi, dintre cari una cu totul nouă, descoperită cu prilejul cercetărilor mele la fața locului, ne arată că lagărul a fost zidit de *cohors II Mattiacorum* (1), ajutată, poate (2), și de un detașament din *legio V Macedonica* dela Troesmis, dar mai ales și nu numai ajutată, la început, ci și întovărășită și mai departe ca trupă de ocupație și pază, de o secțiune a flotei imperiale de pe Dunăre, *classis Flavia Moesica* (vezi desemnul din fig. 11 și planșa IX, fig. 1).

Fig. 11.

Atât castrul cât și teritoriul lui țineau de Moesia Inferior: *cohors II Mattiacorum* e pomenită în a. 99 (D. XXXI din 14 Aug. 99), 134 (D. XLVIII=XXXIV din 2 Apr. 134) și 138 (D. CVIII din 28 Fevr. 138) printre trupele din Moesia Inferior; *legio V Macedonica* rezidă în aceeaș provincie; *ii qui militant in classe Flavia Moesica* sunt altfel numiți, în ce privește cursul inferior al Dunării, *classici in Moesia inferiore* (3); în sfârșit *legio I Italica*, a cărei prezență la Gherghina e atestată prin mai multe documente, garnizonează în vechea capitală a Moesiei Inferioare, Novae. Inscripția cunoscută chiar lui Miron Costin, pomenind pe Traian și pe guvernatorul Moesiei Inferioare din a. 112, P. Calpurnius Macer Caulius Rufus (cf. Stout, *Governors of Moesia*, p. 45) la Gherghina și raportându-se (ea e pe marmoră) la inaugurarea unui însemnat edificiu aici, ne arată aceeaș dependență a teritoriului dela gura Siretului de provincia Moesia Inferior (4).

(1) CIL. III 7620 (=785²) tipul COH · II MV · ⊥⊥.

(2) Căci în *Corpus* originea cărămizii e dată ca nesigură: CIL. III, 7618.

(3) Vezi citatele la mine în *Desc. nouă în Scythia Minor*, An. Ac. Rom. XXXV, Mem. Secț. Ist., p. 508.

(4) CIL. III 777: *Imp. Caes. Div[i] fil. Nervae Traiano Au[g.] Ger. Dacico pont. max. [tri]b. pot. XVI imp. VI co[s] V[I] p.p. P. Calpurnio Macro Caulio Rufo leg. Aug. pro p[r].*

Deşì garnizoana dela Gherghina a fost alcătuită statornic numai de *cohors II Mattiacorum* şi de detaşamentul de *classici*, cari aveau o *statio* aici, noi mai găsim şi alte trupe pomenite în acest castru.

Despre *legio V Macedonica* a fost vorba mai sus. Două inscripţii pomenesc aici şi *legio I Italica*. Una, votivă, de pe vremea lui Marcus Aurelius şi Lucius Verus, fără începutul dedicaţiei, sună:... *pro sal[ute] et victoria et concordia M. Aurelii Antonini et L. Aur. Veri Imp. Cornelius Firmus (centurio) leg(ionis) I Ital(icae) aram posuit* (1). Prezenţa acestui centurion la Gherghina nu se poate explicà decât în sensul trimeterii la gura Siretului a unui detaşament din legiunea dela Novae cu scopul de a întărì importantul loc de trecere din Dacia moldoveană în Moesia dobrogeană, păzit în timpuri normale numai de garnizoana lui de auxiliari, mai sus citaţi, dar având până la a. 165 în spate ca reazem legiunea din Troesmis. Dela Marcus Aurelius însă, după 165, această legiune trecuse în Dacia, în vederea măsurilor extraordinare de apărare luate acolo din cauza răsboiului cu Germanii, care tocmai izbucneşte în acest timp, pentru a ţineà până la moartea împăratului. La Gherghina trebuià dară trimeasă numai decât o întărire, căci acum, dacă vadul acesta al Dunării ar fi fost forţat de barbari, întreaga Dobroge, lipsită de legionari, ar fi devenit prada lor. Textul inscripţiei centurionului *Firmus* ne arată el însuş împrejurările excepţionale în cari erà pus monumentul: *pro salute et victoria et concordia (Augustorum)*. Urmele legiunii *I Italica* la Gherghina ne sunt atestate şi printr'o a doua inscripţie, care însă din nenorocire e cu totul mutilată, aşà că doară pomenirea legiunii de se mai poate descifrà (2), precum şi printr'o cărămidă cu o stampilă inedită (v. fig. 12 şi pl. IX, fig. 2), găsită

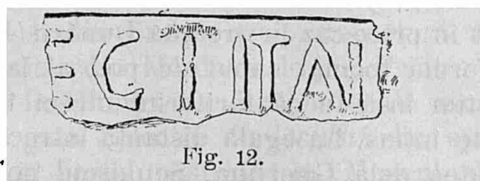

Fig. 12.

împreună cu sarcofagul cel mare la Barboşi şi adusă odată cu el la Muzeu. Această stampilă ne arată că respectiva *vexillatio* din *legio I Italica* venind la Gherghina şi-a făcut îndată ea singură clădirile nouă

(1) CIL. III, 7514 (=778).
(2) CIL. III, 7517.

de cari aveà nevoie. Ea mai dovedeşte totodată că *legio I Italica* n'a făcut numai act de prezenţă la gura Siretului, ci a stăruit aici mai mult, aducând ţinutului toate binefacerile civilizaţiei mai înaintate şi mai intense romane, pe care o constatăm ca specifică legionarilor faţă de auxiliari.—Prezenţa soldaţilor romani legionari, nu auxiliari, pare în sfârşit a mai fi confirmată azi încă printr'un fragment de inscripţie, pe care editorii *Corpului* cu dreptate au înţeles-o ca o listă de militari, înşiraţi după anii când au început a servì. Avem citate două nume: *M. Ant[onius....]* şi *T. Fl[avius...]*, apoi data *Largo et [Messalino cos.]*, deci a. 147, apoi alt nume, *C. Iu[lius...]* (1). Numele sunt curat romane, nu seamănă a nume de soldaţi auxiliari (aici la Gherghina, în *coh. II Mattiacorum*, a servit de pildă bessul *Clagissa*, făcut la eliberarea din armată cetăţean roman cu diploma CIL. III, p. 2328[69], D. CVIII din 28 Fevr. 138, şi purtând totuş şi în această calitate vechiul său nume: *Clagissa Clagissae f.*, iar copiii lui numindu-se şi ei toţi cu nume bessice) (2). Anul pomenit în inscripţie, 147, ca început al milităriei unora din ei, indică pentru cei cevà mai vechi dintre soldaţi (15—20 ani) epoca lui Marcus Aurelius, 162—167, ca dată a punerii monumentului, deci tocmai timpul când a fost aşezat şi altarul votiv de către centurionul Firmus din *leg. I Italica*. Nu e, cred, o ipoteză prea îndrăzneaţă să atribuim pe soldaţii romani din lista mai sus cercetată tot legiunii I Italica, a cărei stăruire aici ne e atestată de celelalte două inscripţii.

Inflorirea centrului antic militar dela Gherghina mai e în sfârşit confirmată prin încă o inscripţie oficială pomenind pe guvernatorul provinciei *[leg. Au]g. pr. [pr.]*, poate în legătură cu inaugurarea vreunui edificiu important din lagăr ori din *vicus* (3).

Cum s'a chemat castrul dela Barboşi de către cei vechi, nu ştim. *Dinogetia* a fost în orice caz în dreapta Dunării (4), foarte probabil la Bisericuţa: ea formà tocmai capul de pod al lagărului nostru.

Ceeace mai ştim însă, e că teritoriul direct înrâurit de castelul nostru erà foarte întins. La egală distanţă între aşezarea antică dela Şendreni şi cetatea dela Ghertina, Seulescul constată la 1836, în

(1) CIL. III 7515.

(2) Cf. a mea *Cetatea Tropaeum*, p. 33 sq.

(3) CIL. III, 7516.

(4) Cât priveşte ipoteza lui Kiepert, reluată de J. Weiss, în *Die Dobrudscha im Altertum*, p. 52, cu Barboşi = *Polonda*, pe baza lui Ptolemaeus, III 8, 4, ca e cu totul problematică.

chiar satul Barboși (v. harta din fig. 7) la malul Siretului, urme de puternice construcții antice, stâlpi enormi asemănători unor picioare de pod, pe cari el îi explică cu două posibilități, ca pod și ca poartă (arc de triumf). Ne mai existând azi, nu ne putem hotărî în cunoștință de cauză pentru o ipoteză ori alta, dar faptul, în el însuș prețios, rămâne câștigat pentru alte încheieri istoric-culturale de ordin general.

Dacă acum începutul lagărului dela Barboși e de pus sub Traian, pustiirea lui definitivă nu poate să fi avut loc înainte de sec. al VI-lea. Intocmai ca *Lederata* în Banat, *Drobeta* și *Sucidava* în Oltenia, *Daphne* în Muntenia, cetatea Gherghina era absolut necesară, și după 270, pentru paza Imperiului și, ca și celelalte puncte de sprijin, pomenite în stânga Dunării, trebuià păstrată. Valul roman, bine cunoscut, încă de cronicarii noștri, care închideà în formă de arc de cerc teritoriul dintre gura Siretului și a Prutului (resp. lacul Brateș), dela Șerbești, pe Siret, la Tulucești, pe Brateș, e precum se vede de pe hartă (vezi în fig. 13 harta așezărilor, drumurilor și valurilor antice din Moldova de jos) special făcut pentru a acoperì spre Nord, închizând cu totul, împreună cu Prutul, Siretul și Dunărea, cetatea dela Barboși. De altă parte forma impunătoare în care acest val a ajuns chiar până la noi, arată că el va fi fost continuu îngrijit și folosit până în timpuri mai târzii.

Mult mai vechiu decât castrul e însă centrul civil dela Barboși. Poziția favorabilă a locului, la întâlnirea văilor Siretului și Prutului cu valea Dunării, putința de a se ridicà cu năvile ușoare antice până destul de sus pe Siret, legătura imediată cu Dunărea, și prin ea cu lumea largă, în toate direcțiile, făceà din așezarea dacică dela Gherghina un emporiu de mâna întâia pe malul stâng al Dunării. Nu poate fi deci de mirare că negustorii greci, atât din orașele pontice cât și din Sudul egeic, cercetară acest centru legând afaceri cu localnicii din Moldova de jos. Printre diferitele antichități prețioase găsite la Gherghina fără îndoeală nici una nu e de așà mare preț ca bogata colecție de *lecythi* din epoca clasică greacă, cu figuri negre și roșii, păstrată în Muzeul de Istorie naturală dela Iași și descoperită oarecum pentru a doua oară acolo «într'un colț de pivniță» de C. Schuchhardt la 1885, după indicațiile lui Beldiceanu. Invățatul german ezità să admită că acei *lecythi* ar fi dela Gherghina, dar Beldiceanu îi arătă unul adus chiar de el din ruine în toamna lui 1884 și Schuchhardt se convinse. Concluzia trasă de el din această descoperire o iscălesc și eu fără

AȘEZĂRILE DRVMVRILE ȘI VALVRILE ANTICE
DIN
MOLDOVA DE JOS

Fig. 13.

rezervă, întărind-o încă mai mult prin găsirea amforei thasiene în cercetările mele dela Poiana: «rezultă din [aceste descoperiri de vase vechi grecești] că așezarea dela gura Siretului a primit încă din timpuri foarte vechi import grecesc și în orice caz a mijlocit negoțul orașelor dela Pont cu ținutul din interior. Poate chiar că ea a și fost colonizată de acolo... (1). Mai ales dacă ne gândim că teritoriul rural direct învecinat cu Callatis, Tomi și Istropolis erà uscata Dobroge... atunci înființarea unei stațiuni comerciale în punctul unde începe și Moldova și Țara-Românească ne apare deadreptul ca o necesitate. Romanii trebuiră firește să ocupe un post așà de important, îndată ce coasta Pontului și Moesia Inferioară intrară în mâinile lor. Aceasta s'a întâmplat în anul 57 d. Hr. Dacia erà atunci încă țară barbară. Ținutul [Gherghinei] încorporat la Imperiu trebuì atunci apărat spre N, și ca o atare linie de adăpost aș considerà valul ce ni s'a păstrat. Acest val ar alcătuì chiar propriu zis granița provinciei Moesia Inferioară» (2).

IV. Drumul roman pe valea Siretului.

După cele mai sus arătate (v. harta din fig. 13), existența unui drum pe valea Siretului, dela Barboși la Poiana, încă cu mult înainte de vremea romană, e cevà dela sine înțeles. Totuș acest drum nu erà de fel evident înainte de cunoașterea și prețuirea cuvenită a așezării dela Poiana. Nu mai departe decât în 1885 Schuchhardt în studiul său mai sus citat, vorbind de valul antic pe care l-a urmărit el pe teren dela Adjud, pe la Ploscuțeni, Toflea, Tecucel, Țigănești, Corod, Matca, Puțeni, Băleni, spre Foltești, la Prut, unde se unià la Vadul lui Isac cu valul antic din Sudul Basarabiei, dă numai ca o simplă ipoteză—destul de îndoelnică—existența unui drum pe lângă val și se îndoește foarte mult că valul citat ar fi roman și ar fi acoperit dinspre Nord un drum roman. La linia de comunicație Barboși-Poiana nici nu se gândește. In ce privește CIL. III, în hărțile IV și V dela suppl. II, editorii lui dau după harta lui

(1) Suprim aici identificarea Dinogetiei cu Gherghina, pe care Schuchhardt o susține cu tărie în articolul său, dar azi probabil n'ar mai apărà-o față de puternicele argumente ce militează pentru așezarea Dinogetiei în dreapta Dunării.

(2) C. Schuchhardt, *Wälle und Chausseen im südlichen und östlichen Dacien, Arch.-epigr. Mitt. aus Oesterr.-Ungarn*, IX, 1885, p. 228.

Tocilescu *La Dacie Romaine,* publicată în *Fouilles et rech. arch.*, București 1900, un traseu direct Galați—Tecuci—Nicorești—Poiana, e drept că numai ca *via incerta,* dar în orice caz lăsând evident la o parte tocmai așezările civile de lângă Barboși.

Cred că după faptele nouă ce am adus azi, atât existența drumului roman *pe lângă Siret,* cât și caracterul strategic roman al valului Adjud—Foltești, pot fi considerate ca realități istorice. Dacă afară de drumul pe valea Siretului mai avem de admis și unul pe lângă val, direct spre Răsărit, peste Prut, la *Tyras,* așà precum ne-ar îndemnà a crede geograful ravennat (1), nu îndrăznesc deocamdată a afirmà. Probabil e în orice caz un drum dela Gherghina pe la Galați, apoi peste Prut, pe la Reni și pe deasupra lacurilor Basarabiei, direct spre Tyras. Tocilescu în harta citată și după el editorii *Corpului* dau acest drum ca sigur, întocmai precum dau și drumul dela Poiana pe Trotuș și pe Oituz în sus până la Brețc în Ardeal. In ce mă privește, consider și eu ca absolut sigur drumul dela Brețc la Poiana, dar rămân în așteptarea unor dovezi cevà mai palpabile decât presupunerile istorico-geografice ale autorilor citați, pentru drumul Gherghina-Tyras. Traseul dat de Tocilescu ca sigur e în orice caz de revizuit.

Caracterizând artera de comunicație dela Brețc prin pasul Oituzului pe la Poiana la Barboși-Galați ca *drum roman,* nu înțeleg firește nici o clipă a pune originea acestei căi în epoca romană. Descoperirile dela Poiana ne arată că acest centru aveà rol de emporiu aici în Dacia încă cu mult înainte de Romani și deci drumurile cari îl legau cu Apusul dacic și cu Răsăritul elenic erau bătute de călători cu mult înainte de cucerirea Daciei. Dar această însemnată cale de comunicație e, ca tot ce intră în mâna Romanilor, organizată din nou. La Brețc, la Poiana și la Barboși se fac puncte de apărare întărite ale drumului, dela Adjud la Foltești se ridică un val în acelaș scop strategic, iar întreaga cale intră firește în privegherea trupelor romane. Importanța chiar militară a drumului (căci pe aici se puteau transportà imediat în Dacia împotriva barbarilor nordici toate trupele din Dobrogea) va fi contribuit la luarea lui pe seama Imperiului, pentru poștă, și în acest caz și diferite *mutationes* și *mansiones,* ale căror urme n'ar fi imposibil să mai existe și până azi, se vor fi zidit de soldați dealungul acestui drum.

(1) Ed. Pinder-Parthey, Berlin 1860, IV, 5, p. 177 sq.: *[Ty]ra[s]* (in orig. *Phira), Tirepsum, Iscina, Capora, Alincum, Ermerium, Urgum, Sturum, Congri, Porollisum, Certie;*

V. Consideraţii istorice.

Influenţa culturii elene asupra Thracilor din dreapta Dunării a fost în totdeauna bine cunoscută. Dimpotrivă legăturile Grecilor cu Dacii şi ca urmare lărgirea orizontului sufletesc dacic prin elementele nouă şi înaintate ale culturii elene, încă din cele mai vechi timpuri, a rămas o problemă istorică a viitorului. Descoperirile dela Poiana şi Barboşi ne arată încă odată că istoria antică are a fi scrisă mai mult după monumente decât după autori şi că întunerecul în care e afundată vieaţa Thracilor nordici la scriitorii antici e o simplă înşelare produsă de inevitabila perspectivă elenocentrică, utilizată chiar şi de istoriografii moderni. Dacii nu au trăit în barbarie şi sălbătăcie, ci ei au avut nevoi sufleteşti şi materiale potrivite unui neam capabil de evoluţie, şi pe cari le găsim documentate prin importul de producte naturale, de fabricate şi de opere de artă sudice: craterul de bronz dela Bălănoaia în jud. Vlaşca, comunicat Domniilor Voastre într'o şedinţă precedentă (1), *lecythi* dela Barboşi, amfora dela Poiana, sunt astfel de mărturii ale unor relaţii de ordin cultural superior între Dacia şi Grecia.

Thasos, care aveà legături comerciale cu Poiana în sec. IV-III a. Chr., ne întimpină cu monete de ale sale din sec. III la Zimnicea (2); de asemenea s'au găsit tetradrachme thasiene şi la Tărtăşeşti în jud. Ilfov (3). Rhodos are prin sec. II. a. Chr. legături comerciale cu străvechiul centru de cultură dela Spanţov lângă Olteniţa, *Daphne* (4). Cyzicul dă—după argumentele aduse de colegul nostru d-l Suţu,—pe la începutul sec. IV a. Chr., norma monetară pentru tezaurul de inele de aur servind ca monetă Dacilor noştri, găsit la Turnu-Măgurele (5).—Mă opresc la aceste câtevà exemple; materia e prea importantă pentru a fi tratată într'un simplu excurs.

Că în vremea romană elementul grecesc în teritoriul dela gura Siretului e numeros, s'a putut vedeà din inscripţiile dela Gherghina mai sus citate. Adaog aici doară numele *Atimetus* imprimat pe o

(1) *Ştiri nouă din Dacia Malvensis, l. c.*, p. 67.
(2) Dosar. Muz. Nat. pe 1869, p. 10.
(3) Dosar pe 1910, p. 174 şi 444.
(4) Stampilă nedeterminată ca origine, publicată de Tocilescu în *Fouilles et rech.*, p. 192 ca datând din sec. II a. Chr. Cred, după analogii cu alte stampile, că e din Rhodos, şi Aristodamos e preotul Soarelui.
(5) M. C. Sutzu, *Tezaurul dela Turnu-Măgurele* în *Rev. p. ist. arch. şi fil.* I, 1 sqq.

lampă găsită la cetate (1). Relațiile comerciale cu Sudul grecesc nu pot fi însă mai elocvent demonstrate ca prin aducerea tocmai din Asia Mică a sarcofagului colosal, găsit la Răsăritul cetății.

Cu totul nouă e pentru ce știam până acum prezența flotei imperiale a Dunării la Barboși. Am comunicat într'o ședință precedentă, că prima stațiune sigură a flotei moesice în sec. II s'a constatat la Noviodunum (2). Am acum bucuria de a vă comunicà tot eu și pe a doua. Faptul că punctul dela Barboși e în privegherea flotei imperiale, ne dovedește că Siretul erà păzit de această flotă, întocmai precum erà supraveghiată tot de *classis Moesica* Morava (Margus) în Moesia Superioară, unde flota Dunării aveà pe lângă Naissus o *statio* (3). Calea pe valea Siretului erà dară și pe uscat și pe apă folosită și apărată de Romani.

Alt fapt important care trebue reținut pentru prețuirea reală a Romanismului din Sudul Moldovei, e prezența legiunii *I Italica* în garnizoană—printr'un detașament al ei—la Barboși. Nu e nevoie să insist aici mai mult asupra deosebirii esențiale între rolul romanizator al legionarilor și cel al auxiliarilor din armata romană: aceștia din urmă adesea aveau nevoie întâiu ei înșiși să fie romanizați, decum să mai romanizeze ei pe alții, pe când legionarii prefăceau cu o repeziciune uimitoare fața ținutului unde garnizonau, atât prin ordinea, disciplina și obiceiurile curat romane ce le introduceau ca soldați, cât și prin influența culturală pe care o exercitau asupra indigenilor ca Romani deplini. Veteranii legionari așezați într'o regiune de peregrini erau cel mai puternic ferment pentru romanizarea completă a acestora.

Inscripția dela Șendreni, care ne atestă aici existența unui organism quasi-municipal bine întemeiat, un *territorium*, cu *ordo* și *quinquennales*, presupunând numeroși *vici* ca elemente componente ale lui, confirmă încă odată înflorirea și puterea Romanismului pe valea Siretului.

Firește, dacă Poiana, în dreptul Trotușului, erà un centru respectabil roman, iar drumul spre Vest urcà chiar pe Trotuș, atunci la Sud de acest râu, ca și la Nord, întocmai ca la Răsăritul Siretului, până la Prut, trebuiau să trăească în satele dace de aici numeroși coloni romani, cari sprijiniți pe romanismul oficial din

---

(1) CIL. III, 7623, 1.
(2) *Desc. nouă în Scythia Minor, l. c.*, p. 507 sqq.
(3) *Ibid.*, p. 507, n. 1.

centrele principale, cu garnizoane, și pe personalul de supraveghere răspândit în provincie, puteau nu numai să reziste desnaționalizării prin elementul dacic covârșitor, ori restriștelor din vremile de năvăliri—cari aici încep foarte de vreme, pe la gura Siretului fiind poarta de trecere dinspre Nordul și Estul barbar către ținutul roman din Muntenia și Oltenia, — dar chiar să aducă ei la romanism pe indigeni.

Castrul dela Poiana și drumul roman prin Moldova de jos, cu numeroasele așezări civile presărate dealungul lui, cercetate din nou, în lumina legăturilor lor cu restul lumii antice, ne pun astfel în situația de a înțelege încă mai bine continuitatea neștirbită a civilizației și a romanității la Dunărea de jos.

RÉSUMÉ

Le camp de Poïana et la voie romaine à travers la Moldavie inférieure.

Six km. en aval du confluent du Trotuş et du Séreth, sur la rive gauche de ce dernier, au NO du village Poïana, on constate un établissement antique, que les locaux nomment «la citadelle». Sa situation est très favorable à la surveillance des alentours pouvant dominer une superficie de presque 350 km. □, jusqu'à 15 km. vers le NNO, à 20 km. vers le Sud et à 12 vers l'Ouest. En effet, tandis que le Séreth coule à peine à une altitude de 70—80 m., le camp qui le domine à pic (voir pl. I, fig. 1) est situé à une altitude de près de 300 m. Pour commander la jonction des routes du Trotuş (vers la Transylvanie) et du Séreth (vers Braïla-Galatz), la place forte de Poïana était indispensable.

Cette route à travers la Moldavie inférieure, commençant à Beretzk en Transylvanie près du défilé de l'Oïtuz, traversant ce défilé le long de la rivière portant le même nom, puis suivant la vallée du Trotuş vers Poïana, pour se diriger ensuite vers le SSE en aval du Sereth jusqu'à Barboşi près de Galatzi, nous est suffisamment documentée pour l'époque préromaine, par des vases ou des fragments de vases en terre cuite, des instruments en pierre, des armes en bronze, des ossements, des restes de foyers, des *tumuli* groupés en cimetières, qui nous indiquent cette route passant à proximité des villages Bârsăneşti, Brătila et Râpele (au confluent du Tazlău et du Trotuş), Homocea, Domneşti et Poïana (au confluent du Trotuş et du Séreth), Cosmeşti et Piscu sur le plateau qui domine à l'Est la vallée du Séreth, et Barboşi, au point ou confluent le Séreth et le Danube. (Voir ci-dessus la carte fig. 13, p. 118).

Nous avons, datant de l'époque romaine, aux deux extrémités de la voie, à Beretzk et à Barboşi, dès camps d'auxiliaires, déjà connus depuis longtemps. Il restait à voir si Poïana avait aussi eu un rôle militaire au temps des Romains.

En visitant cet emplacement, on voit à premier coup d'œil qu'il ne s'agit pas d'un véritable camp, mais d'un établissement civil fortifié à la manière

des *castra aestivalia*. Les restes trouvés à Poïana: monnaies, fragments de vases de facture romaine provinciale, agrafes en bronze, du temps de l'Empire, confirment le caractère romain de la cité. D'autre part le profond ravin, creusé par main d'homme, qui isole, vers l'Est, l'emplacement du reste du plateau, ainsi que le vallum qui le borde de ce côté, et le *titulus* que l'on constate devant la porte d'Est, nous démontrent le caractère militaire de l'emplacement. (Voir ci-dessus p. 95, fig. 1, le plan de situation, et p. 97, fig. 2 le plan du camp). On n'y rencontre toutefois aucune construction en pierre.

Une grande partie du camp s'est éboulée dans le lit du Séreth (voir ci-dessus p. 97, le plan fig. 2); il ne nous en est conservée qu'une bande du côté Est de l'emplacement, longue de c. 290 m. et large de c. 5 à c. 100 m. D'après l'aspect du terrain éboulé (mais pas emporté par les eaux et gardant encore dans son sein les vestiges anciens), j'ai pu établir que la surface totale de l'établissement a dû être de c. 9 ha. (300×300 m. pour les deux axes).

Les coupes naturelles du camp en divers points sur la ligne des éboulements nous montrent une suite assez prolongée des civilisations qui y passèrent pour atteindre une profondeur de 2.50 (ou 2.90) jusqu'à 3.50 mètres. (Voir ci-dessus fig. 3—5, p. 98 suiv., les sections A—B, C—D et E—F). Nous distinguons, de haut en bas: 1° une couche de terre végétale épaisse de 0.90—1.20 m., 2° (0.30—0.60 m.) des restes de poterie, de la cendre, des charbons, du gravier, des os calcinés, des fragments de briques (très rares), 3° une couche épaisse de 0.80 m., formée d'une grande quantité de débris de terre cuite et du gravier, éparpillés dans de la terre végétale, 4° encore de la cendre et des charbons sur une épaisseur de c. 0.30—0.50, et 5° le reste, jusqu'à 2.90—3.50 m., de la terre franche avec du gravier, des fragments de poterie et des os clairsemés. À 3—3.50 m. commence enfin le sol primitif: de la terre jaune.

On a trouvé dans le camp des restes de moulins à bras, des pointes de flèches et des fibules en bronze (formes du IIe et IIIe siècle apr. J.-Chr.), des monnaies romaines de la République et de l'Empire et des vases en terre cuite, de toutes formes, dimensions et provenances. En exceptant les vases, je n'ai trouvé sur place, chez les habitants de Poïana, nul objet antique: tous ces restes que j'ai pu identifier ci-dessus d'après les descriptions que m'en ont faites les instituteurs du village et d'après d'autres rapports, écrits, ont été dispersés chez des amateurs.—En ce qui concerne les vases en terre cuite, on distingue: 1° de la céramique primitive, en terre rouge ou noire, mal faite et cuite, avec des ornements imitant ceux des objets en bois, probablement de l'époque préromaine (voir pl. III, fig. 1); 2° de la *terra nigra* véritable, très bien travaillée et ornementée (voir pl. III, fig. 2

et pl. IV, fig. 1) évidemment de la bonne époque romaine; 3⁰ de la céramique commune romaine provinciale en terre rouge, le plus souvent sans aucun ornement; 4⁰ des vases peints de raies rouges sur fond jaune (voir pl. IV, fig. 1, le dernier fragment d'en haut à droite) venant de l'intérieur de l'Empire; enfin 5⁰ des amphores importées du Sud, à savoir: de l'île de Thasos.

Un exemplaire d'amphore thasienne, haute de 0.65 m., dont je donne pl. IV, fig. 2, une reproduction, a été trouvé dans le terrain éboulé du camp, du côté NO. Il porte sur l'une des anses, le timbre bien connu de Thasos avec Hercule agenouillé tirant de l'arc et en-dessus les lettres ΘΑΣΙΩ[N]. Le nom de l'archonte parait avoir été détruit par l'érosion ou les frottements. (Voir ci-dessus le dessin fig. 6, p. 101; la phot. pl. IV, fig. 3 ne nous a pas réussi). Le type d'Hercule est identique, comme style et comme exécution, à celui des monnaies de Thasos, du Ve jusqu'au IIIe siècle av. J.-Chr., ce qui me fait croire que notre amphore aussi ne peut être que du IIIe siècle, au plus tard. C'est d'ailleurs le temps où, au confluent du Séreth et du Danube, dans l'emporium de Barboși, les navigateurs et les marchands grecs apportaient les beaux lécythes, qui ont été trouvés dans les vieilles tombes de l'emplacement civil antique.

Sur la voie romaine qui longeait le Séreth, on a constaté en aval de Poïana et en amont de Barboși, dans le village Șendreni (voir ci-dessus la carte fig. 7, p. 103) un emplacement, dont les vestiges se résument aussi à une quantité respectable de fragments de vases en terre cuite et à un autel votif du IIe siècle apr. J.-Chr.

L'inscription de cet autel est de la plus haute importance (voir ci-dessus le texte p. 103 et la photographie du monument pl. V, fig. 1) parce qu'elle nous fait connaître l'organisation communale des colons romains dans la Basse-Moldavie: un *quinquennalis*, L. Iulius Iulianus, *qui et Rundacio* (par suite un pérégrin), élève l'autel dédié à *Hercules Victor* sur le terrain donné *ex decreto ordinis*. Nous avons donc ici comme à Sucidava dans la Dacia Malvensis et à Capidava et Noviodunum dans la Mésie Inférieure, un *territorium* quasi-municipal avec un sénat de *curiales* et des magistrats suprêmes, *quinquennales*, qui administrent tous les *vici* du *territorium* à la manière des *duoviri* (ou *quattuorviri*) et des *ordines decurionum* des colonies et des municipes. Le *vicus canabarum* de Barboși, où résidait dans son camp spécial (voir ci-dessus, p. 110 et suiv.) la garnison de cette région, doit avoir été la capitale du territorium, mais à titre d'important emporium sur le Danube, et non comme centre militaire. En effet, l'autonomie de ce *territorium*

quasi-municipal doit avoir été très large si l'on trouve dans notre inscription la formule: *locus datus ex decreto ordinis.*

La présence d'une population civile à Barboşi, nous est attestée par plusieures inscriptions déjà publiées, que j'ai mentionnées en les expliquant. ci-dessus, p. 105. Je ne reviens plus ici sur les détails; mais je dois ajouter que nul vétéran ne paraît dans ces inscriptions. Ce fait nous montre que les colons civils ont dû être très nombreux dans la Basse-Moldavie parce que tous les monuments trouvés jusqu'à présent ne regardent que cette sorte de colons; car il est évident que beaucoup de vétérans ont aussi dû prendre résidence en ce lieu, vu que le sol était très fertile et la région riche en toutes sortes de ressources naturelles. Il faut noter aussi que les établissements daces de Piscu, Pechea, etc. (voir la carte fig. 13) ont dû appartenir au même territoire, comme *pagi* indigènes ou comme *vici* romains, parce que le vallum qui protégeait du côté Nord la voie romaine du Séreth et le territoire colonisé du Bas-Séreth, les renferme de très loin dans sa zone de défense.

Le camp romain de Barboşi était connu aux chroniqueurs moldaves du XVIIe et XVIIIe siècle par l'inscription maintenant recueillie dans le CIL. III 777, mentionnant l'empereur Trajan. On avait naturellement tout de suite rapporté cette inscription à la conquête de la Dacie et aux origines du peuple roumain, et Démètre Cantémir trouva même un nom à ce camp romain, qui devait, d'après lui être identique au Καπούτβοες (Caput Bovis) de Procope. En considérant d'autre part que les armoiries de la Moldavie portaient une tête d'aurochs, l'hypothèse que l'établissement de Barboşi ait été la capitale de la Moldavie déjà sous Trajan, pouvait aisément se construire.

En 1836, le professeur Seulescul de Iassy, visita les ruines et en décrivit les vestiges, dans une brochure intitulée: «Description historico-géographique de la cité Caput Bovis ou Ghertina». Il distinguait trois groupes de ruines: 1° sur le haut promontoire, avancé vers le confluent du Séreth et du Danube, le camp proprement dit, 2° à ses pieds, vers le Séreth «la ville ancienne», où avaient été trouvées deux statuettes en bronze, représentant l'Amour et Cérès, ainsi que des restes de bâtiments et des conduits d'eau en plomb, et 3° à l'Ouest du camp, sur le haut plateau qui domine l'embouchure du Séreth, «la nouvelle ville» romaine, qui a dû occuper, d'après mes recherches, une superficie de c. 4 ha. Seulescul donne aussi une liste d'objets anciens, dont seulement la main d'une statue en marbre de Hygie fut acquise pour le Musée National, et mentionne quelques monnaies impériales trouvées dans le camp, datant de Trajan, Antonin le Pieux, Philippe l'Arabe et deux autonomes de Callatis (Philippe) et de Tomi (Sévère Alexandre).

Le camp, dont je donne le plan ci-dessus, p. 110, fig. 8 (mes relevés portent sur la trace des décombres et non sur la ligne exacte des murailles qui ont été totalement détruites au cours du temps) est très petit: il a à peine 4—5000 m. □. Les murs, épais de c. 2 m., étaient à ce que nous pouvons encore constater sur le côté SO (voir pl. VII, fig. 2: les fouilles faites pour la recherche du mur) bâtis en béton bien pilonné, plaqué à l'extérieur de grands blocs équarris. De tous côtés le camp se trouvait protégé par les escarpements très abrupts de la hauteur sur laquelle il était construit. Vers l'Ouest-Nord-Ouest une mince langue de terre liait la citadelle à la ville civile (voir pl. V, fig. 2). À quelque distance vers le N, une série de trois vallums protégeait encore plus le camp du côté du haut plateau. Un peu plus loin se groupent les *tumuli* de l'antique cimetière qui se prolongeait jusqu'au Séreth. On a trouvé en ce lieu un immense sarcophage, haut de 2.10 m., long de 2.45 (resp. 2.61—le couvercle) et large de 1.31 (resp. 1.42) (voir les plans ci-dessus p. 113, fig. 10), qui porte encore sur la caisse et le couvercle deux inscriptions du même contexte peintes avec du minium, la sigle de l'atelier et la date: 'Επὶ 'Αλφ(ίου) Μοδέστου ἀσιάρχου: il a donc été fabriqué dans quelque ville de l'Asie Mineure et ensuite transporté par la Mer Noire, le Danube et le Séreth jusqu'à Barboşi.

On a employé à la construction du camp, à côté de la pierre aussi beaucoup de briques. Nous ne connaissions, jusqu'à présent, que les timbres de la *coh. II Mattiacorum* et de la *leg. V Macedonica.* À l'occasion de la découverte du sarcophage cité ci-dessus, on a trouvé une brique avec le timbre de la *legio I Italica* (v. pl. IX, fig. 2), dont nous possédons aussi plusieures inscriptions, et enfin, ces derniers temps, j'ai trouvé une brique avec le timbre de la *classis Flavia Moesica* (voir pl. IX, fig. 1). Pour l'histoire du camp nous avons donc deux nouveaux documents très précieux. Il est évident que la *statio* de la *classis Moesica* constatée maintenant à Barboşi, avait dû avoir la charge de la surveillance de la voie du Séreth que nous trouvons fréquentée par les marchands grecs jusqu'à Poïana, déjà depuis le IVe ou le IIIe siècle av. J.-Chr. À ce titre cette *statio* paraît avoir été la première garnison de la région, remplissant sur le Séreth le même rôle que la *statio* de la même flotte sur le Margus, près de Naissus, dans la Mésie Supérieure. Quant à la *legio I Italica*, elle n'a dû venir en garnison (par une *vexillatio)* à Barboşi, qu'après 165 (cf. CIL. III 7514=778). En effet, jusqu'à ce temps la *legio V Macedonica* de Troesmis avait suppléé à la défense du passage du Danube à Barboşi—Bisericuţa *(Dinogetia)*, par des *vexillationes* qui renforçaient, quand il le fallait, la garnison permanente de Barboşi, formée par la *cohors II Mattiacorum.* Après 165, la *legio V* passe en Dacie et l'important point stratégique de Barboşi doit être gardé par d'autres légion-

naires. Ce sont ceux de Novae qui viennent les remplacer (d'ailleurs toute la légion prît part à la guerre contre les Marcomans), et comme de coutume bâtissent eux-mêmes leurs casernes: la preuve nous en est donnée par le nouveau timbre légionnaire découvert à Barboşi. Je passe ici sous silence les autres détails sur l'histoire du camp de Ghertina, tirés des inscriptions déjà connues par le CIL. III et renvoie ci-dessus, p. 114 et suiv.

J'ai dit que le territoire influencé par le camp et l'emporium de l'embouchure du Séreth était très étendu. Nous savons par le récit qu'en a fait Seulescul, en 1836, qu'à Barboşi (dans le village même) existait encore de son temps une importante construction romaine en pierre qui ressemblait, d'après ses explications, à un pilier de pont (sur le Séreth) ou de porte triomphale; quoiqu'il en soit, un *vicus* romain à Barboşi même, à côté de ceux de Şendreni et Ghertina (auprès du camp romain qui surmonte la voie ferrée et la gare de Barboşi) nous est ainsi sûrement documenté.

Schuchhardt a exprimé en 1885 l'opinion que le vallum romain qui limite tournant en arc de cercle le territoire romain de Barboşi, en allant de Şerbeşti à Tuluceşti (voir ci-dessus la carte fig. 13) formait en même temps la frontière entre la Mésie Inférieure et la Dacie. L'hypothèse est très avenante. En ce cas les *vici* romains de Poïana et des alentours auraient dû former un *territorium* différent de celui qui s'était organisé autour du *vicus canabarum* de Barboşi.

Ce qui est sûr pour le moment, c'est que l'emporium de Ghertina est de beaucoup plus ancien que le camp romain. En effet, on y a trouvé des lécythes de l'époque classique avec des figures noires ou rouges, et des statuettes en terre cuitte (voir Schuchhardt, *Arch.-epigr. Mitt.* IX 1885, p. 228), qui nous montrent que des temps les plus éloignés l'établissement de Barboşi recevait de l'import grec et, ce qui est maintenant confirmé et complété par la trouvaille de Poïana, cet import du Sud atteignait par la voie du Séreth aussi les régions daciques de l'intérieur.

La voie romaine du Séreth jalonnée par les établissements militaires de Beretzk, Poïana et Ghertina et par les *vici* romains de Şendreni et Barboşi est, par ce qui précède dans cet exposé, parfaitement assurée, même dans les détails de son tracé, et les cartes IV et V du CIL. III doivent être modifiées en ce sens (voir ma carte, ci-dessus, fig. 13). Le vallum constaté par Schuchhardt entre le Séreth et le Pruth, allant d'Adjud, par Ploscuţeni, Toflea, Tecucel, Ţigăneşti, Corod, Matca, Puţeni, Băleni, à Folteşti sur le Pruth, où il rencontre le vallum du Sud de la Bessarabie, allant de Vadul lui Isac vers l'ancienne Tyras, acquiert par suite de nos recherches une valeur toute différente de celle qu'il avait eue jusqu'à présent. En effet,

le territoire romanisé du Sud de la Moldavie, la route romaine vers Poïana sur la rive gauche du Séreth, enfin le territoire même de la Valachie romaine, devaient être défendus d'une manière plus efficace au point où, entre les Carpathes et le Danube (qui étaient bien gardés par les camps de la Dacie et de la Mésie), les barbares trouvaient une espèce de porte naturelle par où ils pouvaient pénétrer jusqu'à la ligne des remparts de l'Olt, à la frontière de la Petite Valachie. Le vallum d'Adjud et Foltești a donc un caractère stratégique romain, chose que Schuchhardt n'osait pas exprimer (en 1885) même comme hypothèse vraisemblable.

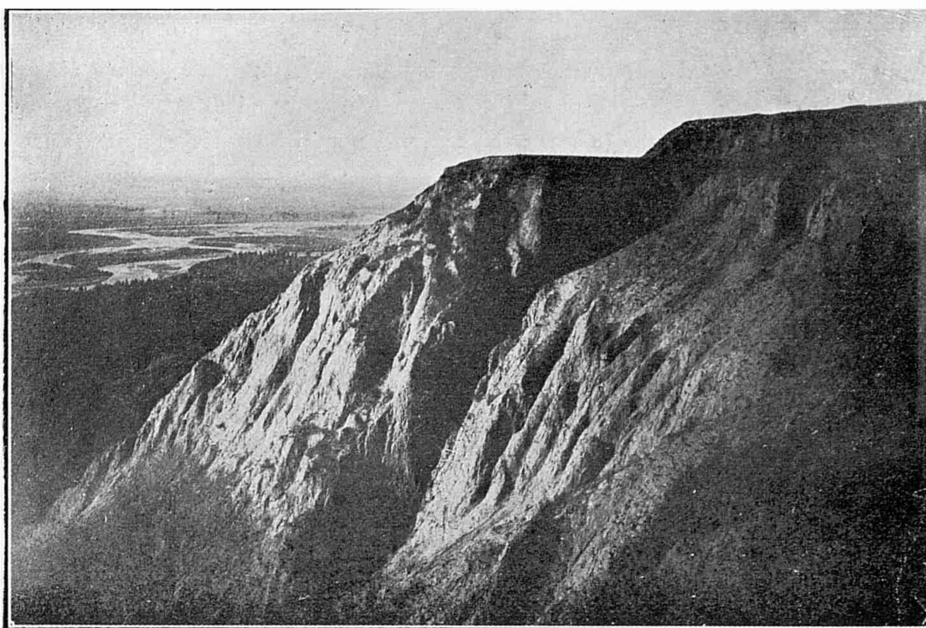

Fig. 1. Surpătura părţii de NV a cetăţii dela Poiana.
Éboulement de la partie NO du camp de Poïana.

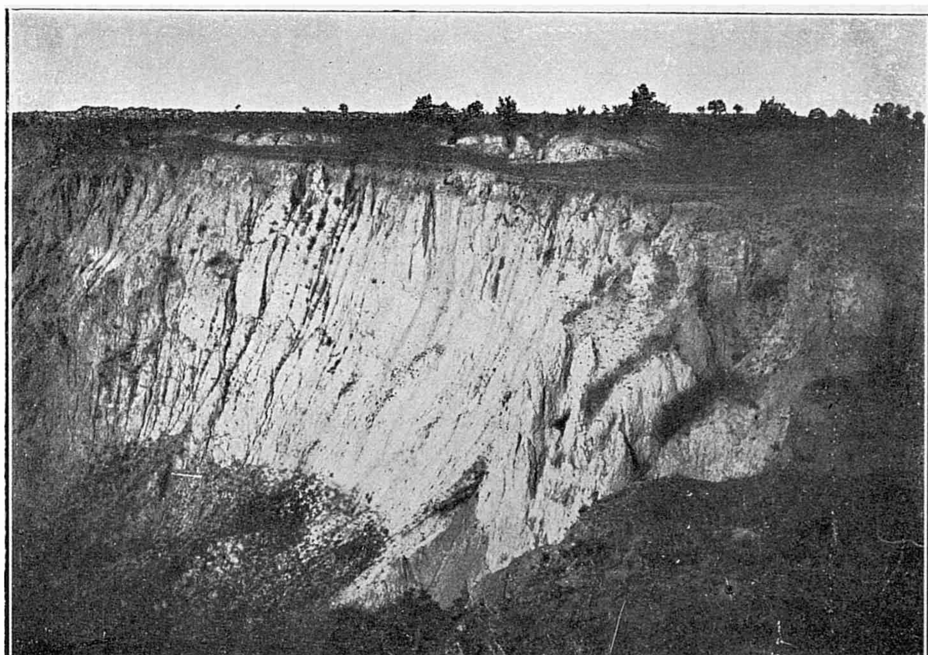
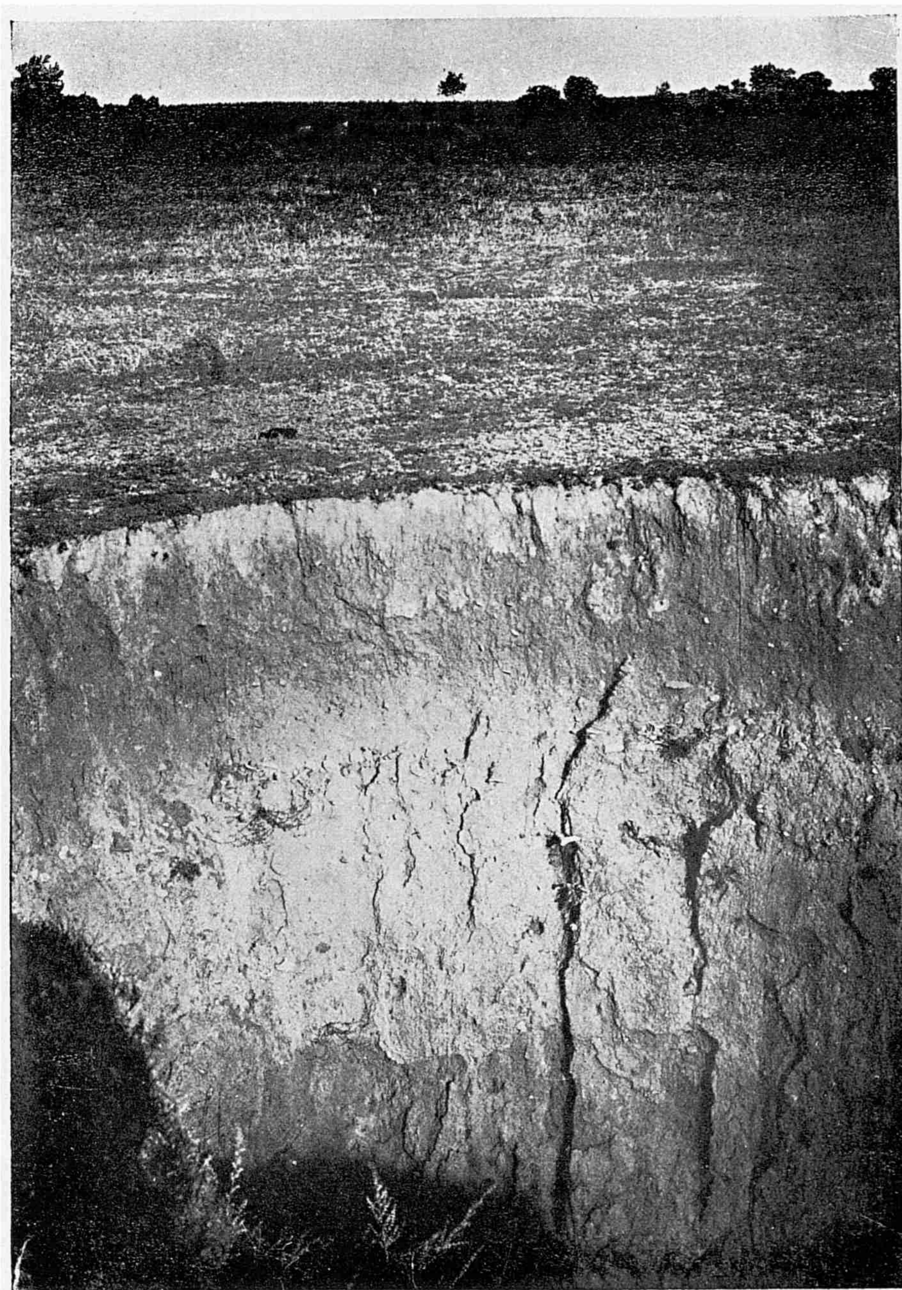

Fig. 2. Altă vedere a aceleiaş surpături.
Autre vue du même éboulement.

O vedere a stratelor de cultură din surpătura de Apus a cetății dela Poiana.
Vue des couches de civilisation dans l'éboulement de la partie O du camp de Poïana.

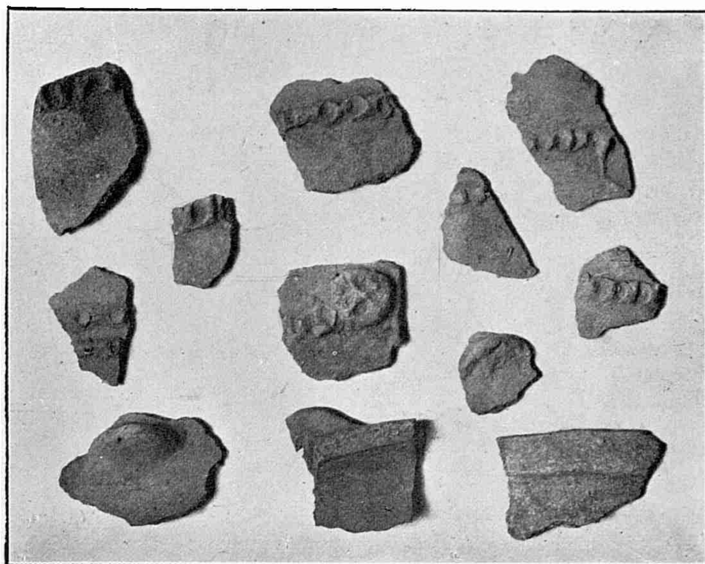

Fig. 1. Ceramică preromană și daco-romană dela Poiana.
Céramique préromaine et daco-romaine de Poïana.

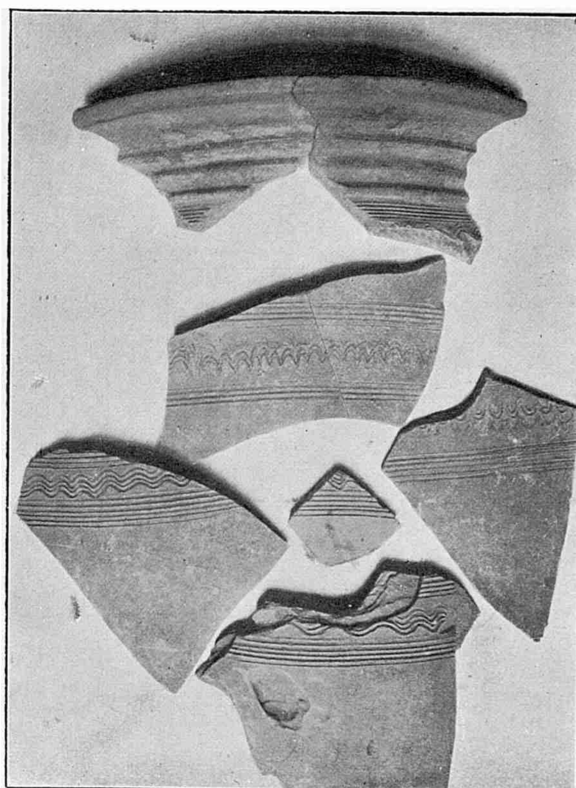

Fig. 2. Ceramică romană dela Poiana.
Céramique romaine de Poïana.

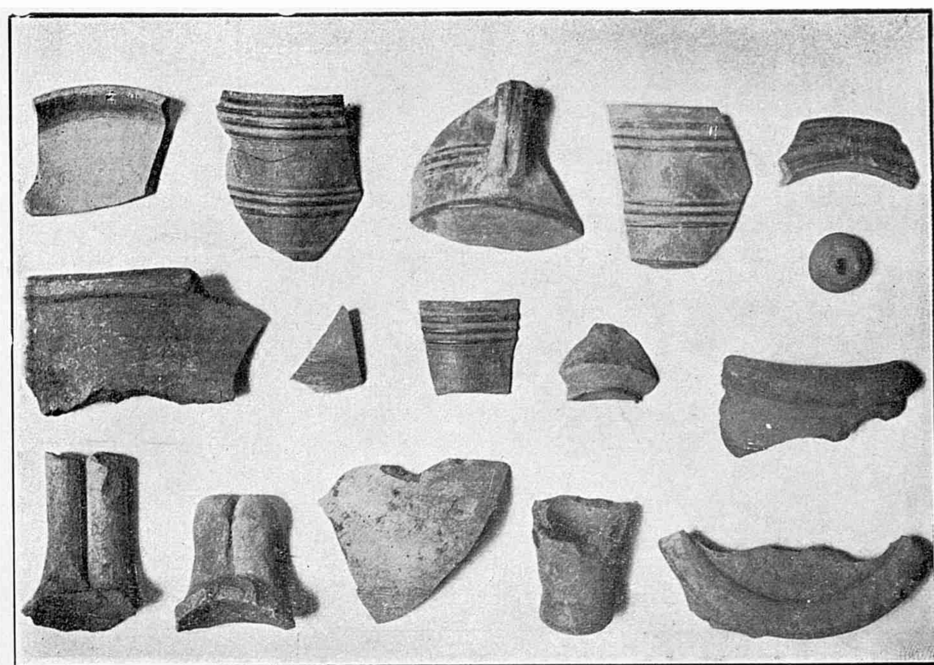

Fig. 1. Ceramică greco-romană dela Poiana.
Céramique gréco-romaine de Poïana.

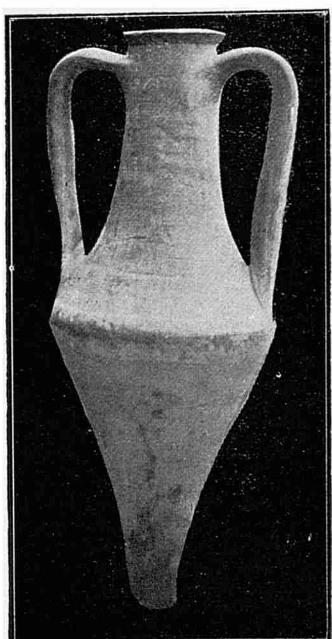

Fig. 2. Amforă din Thasos, găsită la Poiana.
Amphore de Thasos, trouvée a Poïana.

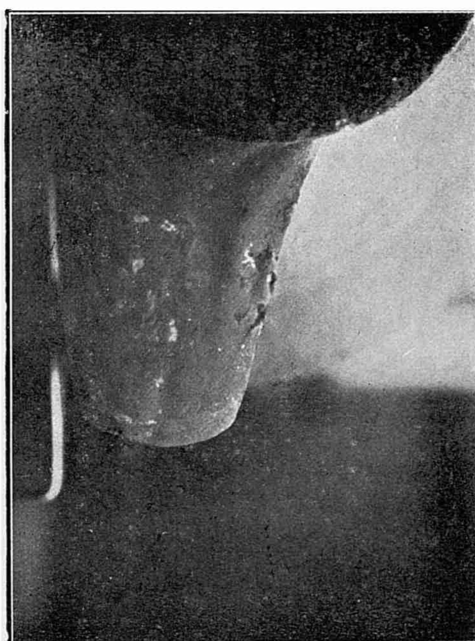

Fig. 3. Stampila amforei precedente.
Timbre de l'amphore, fig. 2.

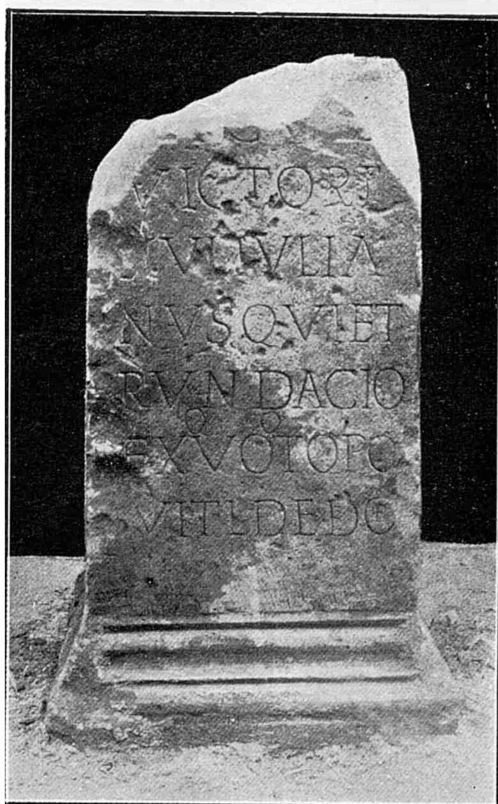

Fig. 1. Altar de piatră închinat lui Hercules Victor. Găsit la Șendreni.
Autel en pierre dédié à Hercules Victor, trouvé à Șendreni.

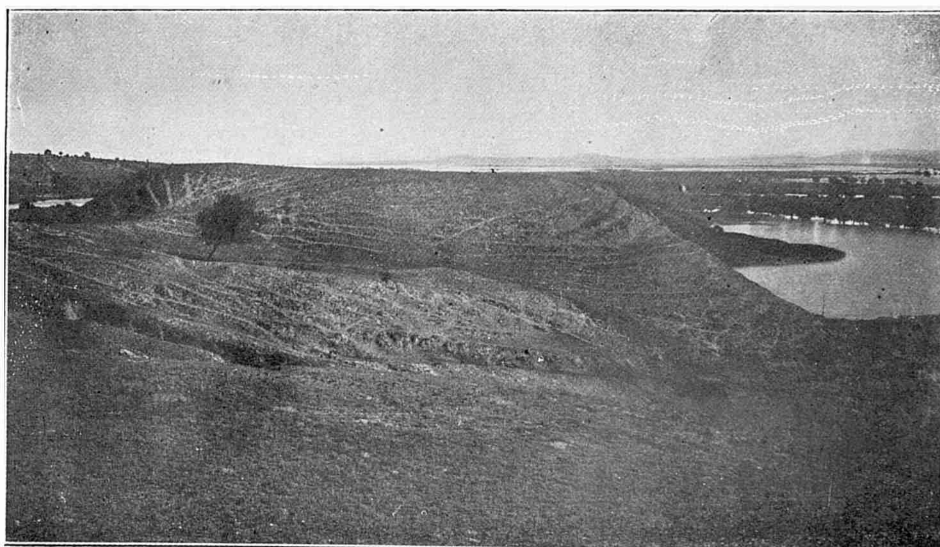
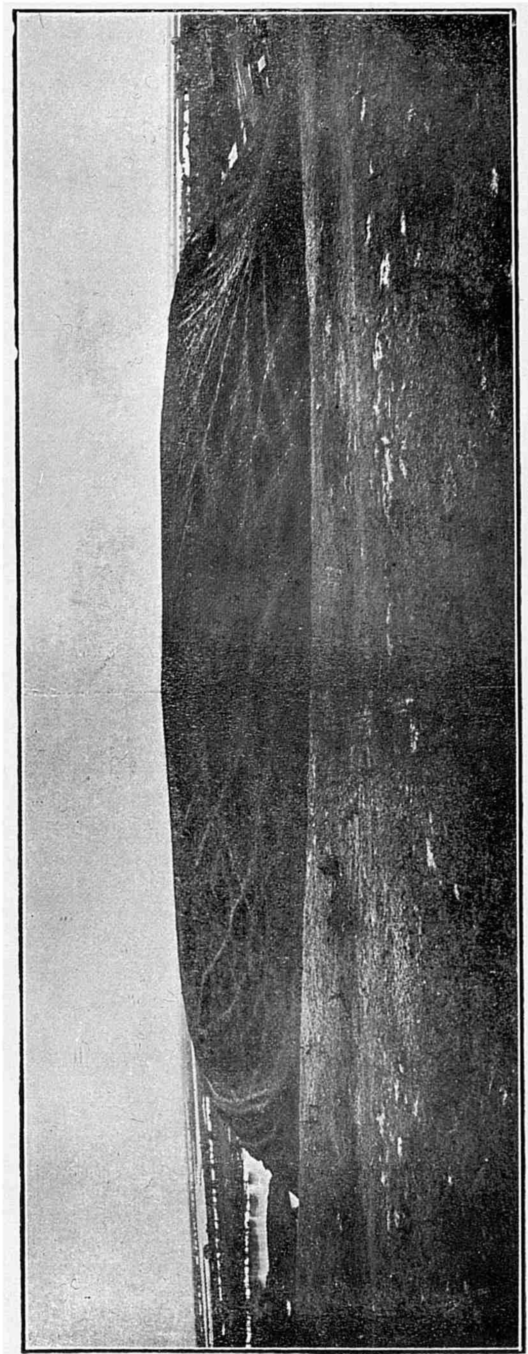

Fig. 2. Vederea generală a cetății romane dela Barboși. In fund, Dunărea și munții Dobrogei.
Vue générale du camp romain de Barbosi. On voit au fond le Danube et les montagnes de la Dobrogea.

Vedere generală a cetăţii dela Barboşi. In fund la stânga confluenţa Siretului cu Dunărea.
Vue générale du camp romain de Barboşi. Au fond à gauche le confluent du Séreth et du Danube.

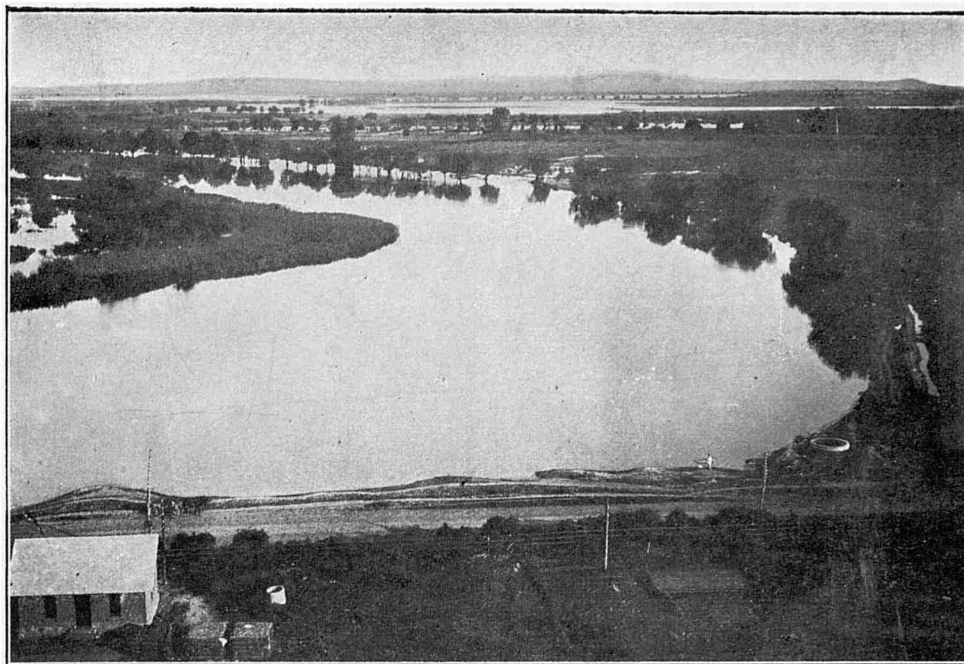

Fig. 1. Vederea Siretului și a Dunării până la înălțimile Dobrogene (luată de pe cetatea dela Barboși). In primul plan balta «cotul Tirighinii» (unul din numele actuale ale cetății).
Vue sur le Séreth et le Danube jusqu'aux hauteurs de la Dobrogea (prise du point le plus élevé du camp de Barbosi). Au premier plan le lac nommé «coude de la Tirighina» (c'est un des noms modernes du camp romain).

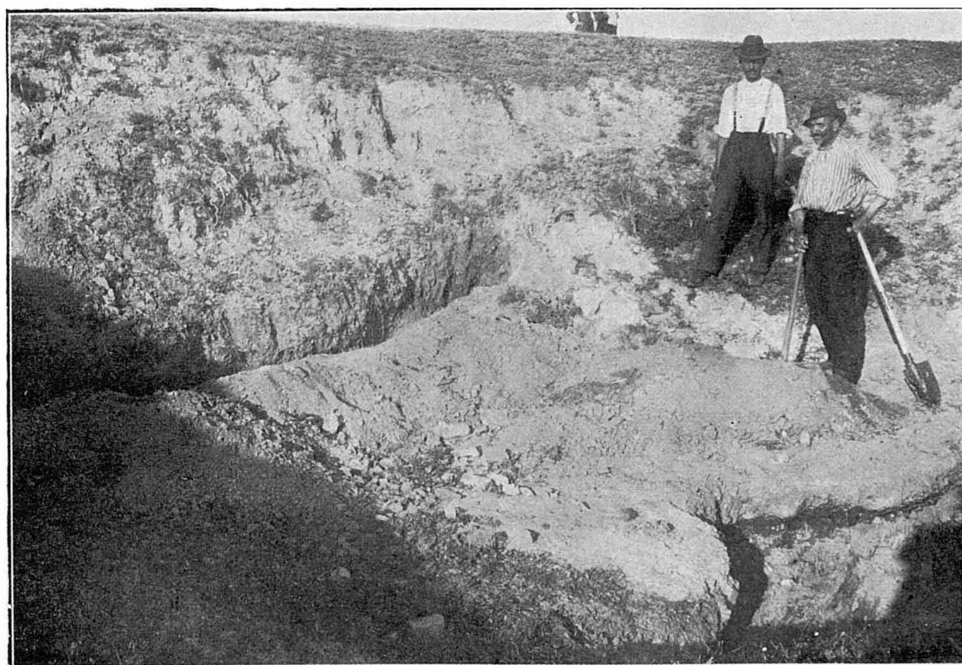

Fig. 2. Săpătură făcută la Barboși pentru cercetarea zidului cetății antice.
Fouille faite à Barbosi pour la recherche du mur du camp romain.

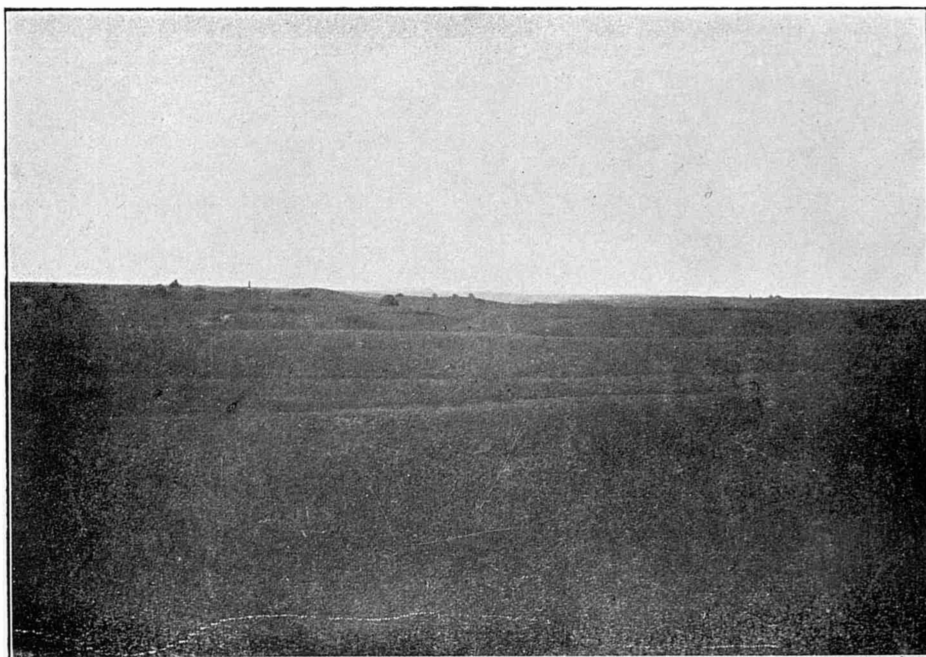

Fig. 1. Vederea valurilor şi a movilelor (*tumuli* funerari) dela Barboşi.
Vue des vallums et du cimetière antique (*tumuli* funéraires) de Barboşi.

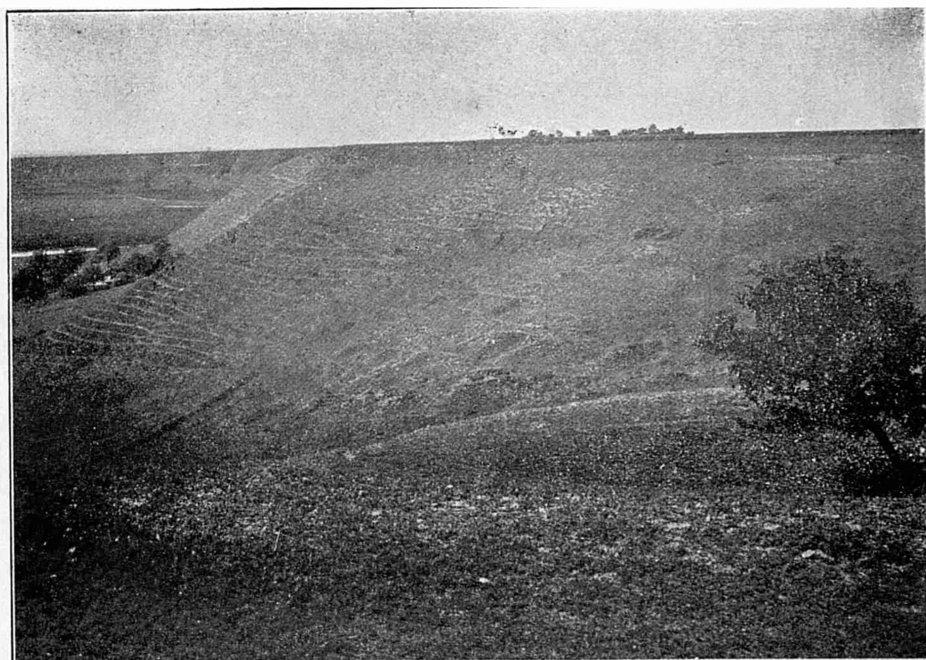

Fig. 2. Vederea platoului pe care a fost aşezat oraşul civil antic dela Barboşi.
Vue du plateau sur lequel était situé le vicus romain de Barboşi.

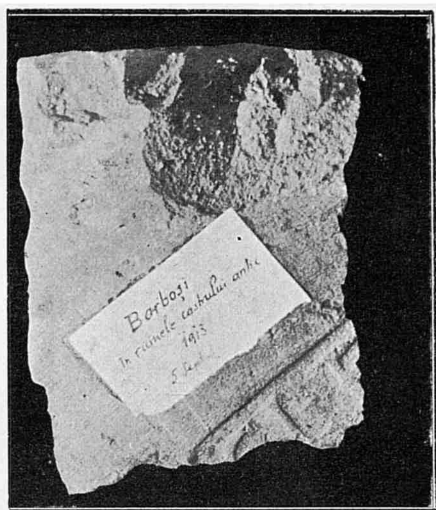

Fig. 1. Cărămidă cu stampila flotei romane de pe Dunăre. Barboşi.
Brique avec le timbre de la *classis Flavia Moesica*, trouvée à Barboşi.

Fig. 2. Cărămidă cu stampila legiunii *I Italica*. Barboşi.
Brique avec le timbre de la légion *I Italica*, trouvée à Barboşi.